
ARAB KALIFÁK

A VILÁGTÖRTÉNELEM NAGY ALAKJAI

A VILÁGTÖRTÉNELEM
NAGY ALAKJAI

ARAB
KALIFÁK

Írta: Benke József

KOSSUTH KIADÓ

Tartalom

<u>BEVEZETŐ</u>	<u>4</u>
<u>OMAR 634–644</u>	<u>9</u>
<u>ALI 656–661</u>	<u>16</u>
<u>MUÁVIJA 661–680</u>	<u>21</u>
<u>ABDAL MALIK 685–705</u>	<u>28</u>
<u>AL-MANSZÍR 754–775</u>	<u>33</u>
<u>HARUN AR-RASÍD 786–809</u>	<u>38</u>
<u>A HÁROM ABDAR-RAHMÁN</u>	<u>44</u>
<u>KISLEXIKON</u>	<u>49</u>

BEVEZETŐ

Minden hatalommal felruházott ember ha barátságból vagy rokonságból nevez ki egy tisztségviselőt, megcsalja istent, a prófétáját és a muzulmánokat.

Omar Kalifa

590-644

Az a három és negyed évszázad, amely a könyvünkben szereplő személyiségek uralkodását (634–961) átfogja, az arab iszlám civilizáció tündöklően gyors térhódításának időszaka. A világtörténelem nem ismer ahhoz hasonló példát, ahogyan az iszlám, a keletkezését követő egy évszázad alatt, 611 és 711 között terjedt (611, amikor az első muszlim a Próféta követője lett és 711, amikor a Próféta győzelmes zászlaja már a harmadik kontinensen, Európában is hódított). Gyökeresen más a helyzet, ha e száz év kezdetét két évtizeddel későbbi időpontra tesszük; 632. június 8., amikor a 62 éves Próféta legkedvesebb felesége, a 18 éves Áisa lány, meleg, jó illatú keblén kilehelte lelkét (egyébként a Próféta szerint a három legdrágább kincs: illatok, asszonyok, imádságok), és szinte napra száz évre, 732 nyarára téve a másik, a záróidőpontot, amikor a muszlim arabok Poitiers-nál elszenvedték első, sorsdöntő, további hódításuknak megálljt parancsoló vereségüket: nagyot változott a világ.

Az egyik oldalról tény: óriási térségek, sok-sok millió km² kerültek az arab iszlám uralma alá az Indusztól az Ebróig. A kezdetben csak "dzsinntől megszállottnak" gúnyolt I Mohamed már életében nemcsak elismert próféta, hanem nagy államférfi is lett. S ma már – egy milliárd hívének, követőjének ismeretében – elmondhatjuk: Mohamed nemcsak az emberiség egyik nagy vallásalapítója, hanem olyan világformáló személyiség is, akihez fogható kevés akad a világtörténelemben. Ha pedig személyiségének nagyságát hatásán mérjük, akkor Mohamed a történelem egyik óriása.

Másrészt tény az is, hogy az iszlám kezdeti forradalmi lendülete – a fent említett időszak végére – már kihasználta csaknem minden tartalékát, és vállalkozásai helyenként már a rabló és zsákmányszerző portyázások színvonalára süllyedtek. Az óriási birodalom hamarosan több nagy államalakulatra esett szét. Azonban az iszlamizált arabok alkalmazkodtak az új helyzethez, s annak lehetőségeihez: fegyver helyett kereskedelemmel próbálták a Próféta tanítását terjeszteni s uralmukat a meghódított területeken megszilárdítani. Egyszersmind arra is rájöttek, hogy az élet teljessége nem csupán a Korán törvényeiben, hanem a tudományok és a művészetek művelésében is megtalálható.

Mindez azonban egyúttal azt is jelentette, hogy a nagy arab iszlám birodalom helyén létrejövő új kalifátusok, a córdobai omajjádától a kairói fátimidán át a bagdadi abbászidáig (bár ekkora ez utóbbi az egykorinak csak töredéke) a termelőerők és az életmód új fellendülését, a tudomány és a művészetek új csúcsait produkálták. De minden gazdagság és ragyogás, a tudomány és a művészetek minden pártolása, támogatása és eredménye ellenére, az iszlám hódításának történelme az emberi gonoszság és szenvedés eddig kellőképpen – és nemcsak magyar nyelven – meg nem írt drámájának a históriája is.

Európából, s még inkább hazánkból nézve az iszlám különös világnak tűnik. Mi sem jellemzőbb az európai magatartásra, mint hogy az egyház hosszú ideig eretnekségnek tartotta az iszlámot, keresztény eretnekségnek, Mohamedben pedig, az iszlám megalapítójában ámulót látott, egyfajta Júdást, aki meghamisította Krisztus üzenetét. Csak a második vatikáni zsinat mondta ki, ismerte el hivatalosan: az iszlám teljes értékű, önálló vallás: az igaz istent imádja, az igaz utat követi erkölcse és törvényei által. S Allah nem más, mint az "istent" jelentő arab szó, amint az iszlám is az, és azt jelenti: "isten akaratának való teljes alávetettség". Az "írástudók" köreiben azonban inkább él Luther véleménye ("a muszlimok kövér és mocskos disznók, akik azt sem tudják, miért élnek, sem azt, miben hisznek"), mint Kanté ("az arab a keleti emberek legnemesebbje... vendégszerető, nemes lelkű és őszinte"), inkább

Renané ("Az iszlám... a tudomány megvetése, a civil társadalom megsemmisítése, a sémi szellem borzalmas primitívsége"), mint Lamartiné ("Mohamed nem valamiféle istennek adta át magát, hanem az isteni eszme teljességét adta az embernek; az isten egységét hirdette és a szeretetet..."). Renan véleményével szemben viszont tény: a 10. században, amikor az írás-olvasás Európában még csak a papok tudománya volt, a kalifátusok területén nem akadt arab férfi, aki ne tudott volna olvasni. Ekkor, a 10. században már nagyon régi volt ez az arab közmondás: "Az emberek kétfélék: olyanok, akik tanulnak, és olyanok, akik tudnak. Akik e két osztály egyikébe sem tartoznak, azok haszontalan férgek." Voltaire és Montesquieu az arabokat tolvaj, haramia, rabló népnek mondják. Renan kortársa, az angol Porter azt írta az arabokról: "imádkozó és mosakodó nép ez... imádságuk pusztá alakoskodás. Így imádkoznak, mint mások esznek, alusznak vagy öltözködnek... a mohamedán kereskedő hazudik, csal, esküszik és imádkozik. Aztán még hazudik, még csal, még esküszik...", amire Renan rákontrázott: "A háború örök. Csak akkor szűnik meg, ha Izmael fia nyomorult halott lesz, vagy száműzött a sivatag mélyén." (Mohamed egyik francia életrajzírója Renan előfutára volt, csak jóval szellemesebben fogalmazott: "A hébereket Palesztina meghódítására egy vallási motívum bírta. Palesztina egy részét meghódították, ahol szerencsétlenségükre az Ír nem semmisítette meg teljesen az ősi lakosságot, így ezek elegenden maradtak ahhoz, hogy a következőkben a hébereket nyugtalanítsák.") Ezzel szemben Hérodotosz szerint: "Nincs nép, amelynél az adott szónak nagyobb becsülete lenne, mint az arabnál." Háromszáz éve állította egy tudóskodó kis francia: "Az arabok szenvedélyesen szeretik lovaikat, »akiknek« ismerik a családfáját, jöllehet gyakran még saját apjuk nevét sem tudják." Száz évvel később Buffon így szellemeskedett: "Az arabok... megőrzik lovaik családfáját. Vajon ugyanilyen kínosan ügyelnek szamaraik családfájára is?" Íjabb évszázad múlva Honoré de Balzac így írt: "Elfogadom Mohamed rendszerét, aki megparancsolta a hegynek, hogy jöjjön hozzá, aztán felkiáltott: Ha te nem jössz hozzám, én megyek hozzád." Ez még szellemes is. Ezzel szemben Luther szerint: "Mohamed nem Antikrisztus. Ő egy fekete ördög." A francia Maupassant nem elégszik meg a vallásalapító

becsmérlésével, ő a népet is célbaveszi: "Az arab különös nép, gyerekes, ugyanolyan primitív maradt, mint volt a fajok születésénél." Ennek leírásához egy évszázaddal ezelőtt is primitív előítélet kellett. Amint ahhoz is, hogy pl. Maupassant német kortársai az iszlámot, a vallást, tették felelőssé pl. azért, hogy Törökországban a bevétel négyszer nagyobb a kivitelnél. Angol kortársuk, Osborn azt állította: "a mohamedán... a haladással és az emberiséggel összeférhetetlen. A mohamedán világ... otromba bűnök és tökéletlen erények képmása... Csakis az iszlám eltörlése orvosolhatja e bajokat..., mert a bűnök, amelyek a nyomornak a szülőökai, elválaszthatatlanok az iszlám vallásától." Nincs igaza Renannak sem, aki azt állítja, hogy "az iszlám a legnehezebb lánc, amit az emberiség valaha is hordott", mert – sok más vallástól eltérően – az iszlám nem akarja az egyéni gondolkodást a régi tekintélyekhez bilincselni. Mert nem a Próféta mondta-e: "ihtiláfu ummáti ráhmátún" (közösségem nézeteltérése kegyelem)? Ez nem kevesebbet jelent, mint azt, hogy Allah részéről valóságos kegyelem volt az, hogy az iszlámot vallók körében a vallás kérdéseiben eltérő, szétágazó véleményeket támasztott. A Próféta azt vallotta, hogy a vélemények egysége, egyöntetősége, egyezése a vallás szegénységét bizonyítaná, míg a vélemények sokasága és különfélesége a vallás gazdagságáról és elevenségéről tesz tanúságot. Négyszáz évvel később, a mi nagy királyunk, István azt írta fiának, Imre hercegnek: "az egynyelvű és egyszokású ország, fiam, szegény". A Próféta véleményét az iszlám hittudósok azzal is alátámasztották, hogy azt állítják: vallásuk azért is fölényben van a kinyilatkoztatott vallásokkal szemben, mert míg a judaizmus hetven különféle felekezetre oszlik, a kereszténység pedig hetvenegyre, addig az iszlám hetvenhárom irányzatot tud felmutatni, s minél több felekezet támadhatott valamely vallásrendszer alapján, annál nagyobb az illető vallás dicsősége, annál nagyobb tért nyit az egyén szellemi munkájának s az egyéni felfogás érvényre jutásának. S hogy ez félreérthető ne legyen, még azt is hozzáteszik: ez nem az ördög műve, ez isteni kegyelem.

Ha a fentiekben elgondolkodunk, igazat kell adnunk a nagy franciának, Charles de Gaulle tábornoknak, aki úgy fogalmazott: "Az

arabok... a világ számára mindig különösen kényes kérdést jelentettek."

Könyvünk címével kapcsolatban felvetődik egy kérdés: kit nevezhetünk arabnak? Arab-e, aki pl. a Prófétát adó Koreis törzs tagjaként a Nefúd-sivatagban terelgette nyáját, vagy az első arab nyelvű orvosi könyv – egyben az első arab nyelvű tudományos mű – szerzője, fordítója arab-e, jóllehet perzsa etnikumú bászrai zsidó volt? Hiszen mindkettő megfelel a Próféta felállította kritériumnak: "arab az, aki arabul beszél". Arab-e a török eredetű, nagy arab orvos, Ibn Szína, a latin nevén jobban ismert Avicenna? Arab-e a berber Ibn Khaldún, a legnagyobb arab lángelme?

Az iszlám aranykorában a tökéletes arabsággal írt művek szerzői általában nem voltak arabok. Már e korban felmerült a kérdés: vajon az arab apa vagy az idegen anya határozza-e meg a gyermek nemzetiségi hovatartozását? Sokan úgy válaszoltak akkor erre: az anya tartálya a magzatnak, de a lelkét az apától nyeri. Hogyan is írta a költő jó félezer éve?

*Mert gyöngykagylónak gyöngy a
magzata,
Gyöngyszem a fiú, s a kagyló az
apa.*

Tehát az apa, és nem az anya származása számított. A fentiek szerint tehát pl. Mutavakkil kalifa mindenkori négy feleségétől és négyezer ágyasától, rabszolganőjétől született minden gyereke arab.

A vérségi alapon szervezett törzsi társadalom és az új rendezőelv, az iszlám megkülönböztetése a Koránban elég pregnánsan megfogalmazódott. A 49. szúra 13. verse a következőket mondja: "Óh emberek, férfiből és nőből teremtettünk titeket, majd népekké (suúb) és törzsekké (kabáil) osztottunk, hogy megismerkedjete egymással. Valóban az a nemesebb közületek Allah előtt, aki istenfélőbb". Lényegében ezt ismételte meg utolsó zarándoklatán a Próféta 632 márciusában: "az arab embernek nincs semmi

előbbrevalósága a nem arab felett, hacsak nem a hite". Az örökké gúnyos, vak költő, Bassár ibn Burd világosan látta a származás "fontos" kérdését kevesebb mint egy évszázaddal a Próféta fenti kijelentése után (Bassár nagyapja még Közép-Ázsiából Baszrába hurcolt rabszolga; anyja pedig arab volt):

*Leültek, s választottak maguknak
származást,
estig arabnak nézték őket, mint bárki
mást.
Ámde múltván az éjjel, a reggel
felderült,
s hogy aranyuk hamispénz, egy-kettő
kiderült.*

Mindezek alapján azt mondhatjuk: arabok azok, akik a történelem egyik fő tényezőjét Mohamed prófétai küldetésében és a nagy arab birodalom emlékében látják, és emellett közösen birtokolják az arab nyelvet és az ezekben megnyilvánuló közös kulturális örökséget.

A könyvünkben érintett időszak, az arab iszlám civilizáció aranykora, a 7–8. század körül virágzott fel, csúcspontját a 9–11. században érte el, de felülmúlhatatlan alkotásokat hozott létre még további két évszázadon át. Ez a kultúra mindenekelőtt arab – nem azért, mert nem arab népek nem vettek részt benne, hanem azért –, mert az arab, a Próféta nyelve, a Korán nyelve volt ekkor az általánosan használt kommunikációs eszköz. És iszlám kultúra, de nem azért, mintha különböző örökségek nem járultak volna hozzá, hanem azért, mert a keresztény vagy a zsidó gondolkodás megőrizte különállását, a muszlimok körül azonban egy olyan közös műveltség jött létre, amelyet mindnyájan elősegítettek még akkor is, ha az iszlamizálódás és az arabizálás nem is járt teljesen együtt. Szíria és Egyiptom lakossága körében igen gyors elarabosodás ment végbe nyelvileg, keresztény hitük azonban – részben – megmaradt; ezzel szemben Irán népeinek sorában erős iszlamizálódás történt, de zömükben hűek maradtak anyanyelvükhöz. A két folyamat nem járt együtt.

A tudományban az eredetiség nem zárja ki az elődök által létrehozottak megismerésének, megtanulásának vágyát, ellenkezőleg: táplálja azt. Ha maga az arab iszlám a saját alkotó- és szellemi erőt nélkülözte volna, az emberiség történetében játszott szerepe egyáltalán nem lenne kisebb, hiszen Európa mindenekelőtt ennek köszönheti, hogy a tőle távol került antik örökséget felfedezhette, s később, a maga idejében újra életre kelthette. Csodálatos, hogy azok az arabok, akiknek üknagyapját még a sivatagi életből ragadta magával az új vallás, most hihetetlen energiával és tudásvágygal vetették magukat az ógörög és arameus, a perzsa és az Indus-völgyi civilizációk termékeire, s magukba olvasztották mindazt, amit a régebbi és kultúraltabb népek felhalmoztak. Ebben a folyamatban a muszlim arabok sok korábbi jellemvonásukat elvesztették, sokat megőriztek, és az átvett kultúrákat úgy adaptálták, hogy amikor azt továbbadták Európának, annak népei úgy érezték, arab kultúrát vettek át.

S mindennek inspirálója az írástudatlan Prófétának azon kijelentése: "A tudomány kétféle: az egyik a vallással foglalkozik, a másik a testtel." Vagyis a vallás nem akadályozta az egész emberrel – és annak teljes környezetével – való foglalkozást, s az igazságot, a tudományt keresni kellett, még ha nagyon messze is található. Így lehet az, hogy míg az iszlám vallástudói a szent iratok, a Korán, a Iszunna alapján fejtették ki véleményüket, az iszlám filozófusok nem muszlim, hanem antik hagyományból kiindulva érveltek. Ezért tekintették őket laikusnak, a világi tudomány képviselőinek. S miután a filozófusok így szükségszerűen természettudósok voltak (ami nem jelenti azt, hogy egy arab filozófus hitetlen lett volna, hiszen az iszlám mint vallás egyáltalán nem irracionális, éppen ezért jó lelkiismerettel vallhatták, hogy az Értelem igazsága a Hit igazsága is), érthető, hogy sok közülük nemcsak a Hit, hanem a Test kérdéseivel is foglalkozott. Így 9–11. század három kiemelkedő személyisége, al-Kindi, al-Farábi (Alfarabius), és Ibn Szína közül az utóbbi az orvostudomány területén is maradandót alkotott. Talán egy kis túlzással azt mondhatjuk: orvosok művelték a természettudományokat és a filozófiát is. Legnagyobb tudósaik

egyike, ar-Rázi (Rhazes) világosan megfogalmazta: a tudományban állandó előrelépés tapasztalható, és ennek így kell lennie, s Hippokratész és Galénosz munkáit olyan, életből merített tapasztalatok alapján igazította és egészítette ki, amelyek kedveztek a gyakorlati gyógyításnak, a kórházak fejlődésének. Az első közkórház Fuszátban (Egyiptomban) jött létre 860-ban, a bagdadi, ma is létező, Bimarisztán kórház pedig 960-ban.

Ha a Próféta halála (illetve Omar kalifává választása) és a Bimarisztán felépítése – könyvünk záróévszáma: III. Abdar-Rahmán kalifa halála – közötti három és negyed évszázadot egyetlen tényezővel, az arab iszlám nagymecseteinek építésével jellemeznénk, akkor is lenyűgöző eredményt kapnánk.

Az arab iszlám történetének ezen harmad évezredében több nagy uralkodóház birtokolta a hatalmat.

A kalifák közül Omar és Ali az ún. igaz úton járó kalifák közé tartoztak: összesen négyen uralkodtak a 632-től 661-ig tartó három évtized alatt. Muávija és Abdul Málík (vagy Abdal Málík) a 661-től 750-ig uralkodó Omajjádok két kiemelkedő alakja. (Rajtuk kívül még egy tucat Omajjád ült a damaszkuszi trónon.) Az Abbászidák (750–1258) sok nagy kalifát adtak; közülük al-Manszúrt és a szélesebb körben talán a legismertebbet, Harun ar-Rasídot. A bagdadi, szamarrai abbászida kalifák száma mintegy három tucat, az egyiptomi Abbászidák – akik 1261-től 1517-ig uralkodtak – is csaknem másfél tucatot tesznek ki.

Ha az "igaz úton járó" medinai kalifák még mindenekelőtt az iszlám, a Próféta hagyományait szigorúan őrző arab törzsfők voltak, akkor a damaszkuszi Omajjádok elsősorban arab királyok, s hatalmuk alapja nem az iszlám, hanem hadseregük volt. Ezzel szemben az abbászida kalifa mindenekelőtt vallási vezető: előbb Imám, és csak azután kalifa: nem egyszerűen a Próféta helyettese, hanem Allah földi helytartója, aki alattvalóitól feltétlen engedelmességet követel, ahogy ezt al-Mávardi a 11. század első felében részletesen kifejtette.

A sok nagy arab uralkodóház közül további kettőt említünk: a Tuniszból induló 'Kairót (benne az al-Azhárt), alapító Fátimidákat (909–1171), akik tizennégy kalifájuk révén a világtörténelem egyik legragyogóbb fejezetét írták, valamint az andalúziai, córdobai Omajjádokat (756–1031). Az ő tizenhat kalifájuk nem kevésbé híres és ragyogó civilizációt hozott létre ott. A córdobai III. Hisám omajjád kalifa (976–1009) megengedhette magának a következő megjegyzést a fátimida felség, al-Azíz (975–996) egy csípős megjegyzésére: "Ön gúnyt űz belőlünk, mert hallott rólunk. Ha mi valaha is hallottunk volna önökről, Fátimidákról, válaszolnánk."

A kalifák e pazar sorából választanunk kellett.

OMAR 634–644

Amikor az 590-ben született Omar ibn al-Hattáb – aki Ibn Iszhák szerint az 57. muszlim volt – 616-ban csatlakozott Mohamedhez, a Prófétához, akkor döbrentek rá az új vallásalapító ellenfelei arra a valódi veszedelemre, ami "a dzsinntől megszállott" tanításából őket fenyegette. Hiszen a megelőző fél évtizedben éppen a fiatal Omar volt Mohamed nemcsak egyik legkeményebb ellenfele, hanem legkíméletlenebb gúnyolója is. A hagyomány szerint Omar a Korán – jelenlegi – 20. szúrája 14. versét hallva tért meg: "Én vagyok Allah. Rajtam kívül nincs más isten. Szolgálj hát engem és az én emlékezetemre végezd az istentiszteletet." 622. július 16-án, amikor a Próféta Mekkából Jatrippába (Jathrib) ment mintegy száz főnyi kivonuló (muhadzsirún) hívével, köztük volt Omar is, aki ezt a kivonulást hidzsrának nevezte és e napot tette meg a mohamedán (muszlim) időszámítás – a hidzsra – kiindulópontjának, s ő az, aki a várost Medinát an-Nábi (a Próféta városa) névre "elkeresztelte". A kivándorlást vállaló kisdéd mekkai közösség itt egészült ki: a város lakóinak nagyobb része felvette az iszlámot: a medinai muszlimok a segítők (anszár) csoportját alkották. Vagyis az iszlám itt, az Omar által Medinának elnevezett városban, a Próféta városában született. De nemcsak az iszlám vallás megalapítása, megszilárdítása, hanem terjesztése területén is meghatározó érdemei vannak Omarnak egyrészt azért, mert már 634-ben felvetette a megdöbrent Abu Bakr kalifának, hogy össze kellene állítani a kinyilatkoztatásokat, nehogy azok feledésbe merüljenek. A kalifa az ugyancsak elképedt Zaid ibn Tábitot bízta meg, aki azután végrehajtotta a feladatot: egyforma lapokra írta le valamennyit, s átadta a kalifának, aki halálos ágyán Omarra bízta, ő pedig végrendeletében lányára, Hafszára hagyta. Éppen ez a Hafsza – aki a Próféta egyik felesége volt – birtokában lévő "legteljesebb Korán-gyűjtemény" lett az alapja a később összeszerkesztett hivatalos Koránnak, amelyből öt példányt készítettek a birodalom korabeli öt nagyvárosa, Medina, Mekka, Kúfa, Baszra, Damaszkusz számára, s a korábbi példányokat megsemmisítették. Ebből az öt példányból másolták azután a

kéziratok ezreit. Omarnak nemcsak a Korán megszületésében van szerepe – még ha közvetetten is, bár egy másik hagyomány egyenesen azt állítja, hogy ő volt az első, aki lapokon összegyűjtötte a Koránt –, hanem a "teljes Korán", a "síiták Koránja" történetében is. A síiták Koránjában ugyanis van egy plusz fejezet (a Szurat an-Núr), amelynek az eredete egy Omarnak tulajdonított kijelentésre megy vissza. A hagyomány (szunna) szerint "a Prófétával a Hum-tó mellett pihentünk [ez a síita hagyomány szerint 632. március 16-án volt], s amikor Ő elvégezte a déli imát, Ali kezét megfogva ezt mondta: »Akinek én ura vagyok, annak Ali is ura. Óh, Allah! Őrizd meg azt, aki Alit elismeri, s légy ellensége annak, aki Ali ellen kikel.«" Miután a Próféta elvégezte beszédét, Omar Alihoz fordult, s így szólt: "Szerencsét kívánok neked, óh Abu Tálib fia, te e pillanattól kezdve minden igazhívő férfi és nő urának vagy felavatva." Omar e szavai bizonyítják, a síiták szerint, a származás, a család (sia) szerinti öröklés jogosságát, amit a szunniták (akik az antidemokratikusnak tartott leszármazást ellenezve a kalifa szabad választásának a hívei) elvetnek, s így az Omarnak tulajdonított mondást hamisításnak tartják. A hagyomány nagy füzéréből – volt olyan hagyománygyűjtő, aki 500 000 hagyománymondatot írt le – a muszlim vallástudósok által kiválasztott negyvenkét hagyományból kettő Omar kalifától, három pedig a fiától származik. Az 1. és a 2. hagyomány szerint Omar így szólott: "Midőn egy napon Allah követjénél ültünk, egyszerre megjelent előttünk egy férfiú, kinek ruházata nagyon fehér és haja nagyon barna volt... küztünk pedig senki sem ismerte őt. A próféta mellé ült... és így szólott: »Óh, Mohamed! Mondd meg nekem, mi az iszlám?« ... Erre az idegen így szólt: »Igazat mondtál« – bennünk pedig, folytatá Omar –, csodálkodást ébresztett az a körülmény, hogy valaki a prófétához forduljon... és azt mondja, hogy igazat beszélt... Az idegen távozott. A próféta egy ideig hallgatott, majd hozzám fordult: Óh, Omar, tudod-e, ki volt a kérdező? Allah és követe tudja, szóltam én. Gábiel angyal volt, aki eljött közétek, hogy vallástokra ilyképpen oktasson."

A negyvenkét hagyomány közül a harmadik Abdallah ibn Omaré: Hallottam, hogy Allah követe így szólott: "Az iszlám öt dologra van építve: 1. azon tanúságtételre, hogy nincs istenség, csakis Allah, és

hogy Mohamed Allah követe, 2. az imádság pontos megtartására, 3. a szegények számára rendelt közadó fizetésére, 4. az Allah házához való zarándoklásra, 5. a ramadánban való böjtölésre." Egészen lírai a 40. hadisz, ugyancsak Omar fiától: Allah követe a vállamat fogta és így szólt hozzám: "Így élj e földön, mintha idegen vagy utazó volnál ott. Ha az estét megéred, ne várd a reggelt, és ha a reggelt megéred, ne várd az estét..." Egyébként Omar kalifa nagy tehetségű fia, Abdallah, Ali kalifaságának egyik leghevesebb ellenzője volt. (Később mint helytartó az első Omajjád-kalifa, Muávija alatt jelentős szerepet játszott.)

"Allah birodalma" Mohamed halálával (632. június 8.) meginogni látszott. Környezete negyven nap utáni visszatértét várta, Omar "a hitben ingadozók" által költött hazugságnak nevezte a Próféta halálhírét, s tudtul adta: a visszatérő Próféta mindenkit keményen megbüntet, aki e nehézségnek hitelt ad. Ugyanakkor az elhunyt Próféta környezete tudta: az igazhívők közössége számára létkérdés az utód megválasztása. Az utódlás bonyolult kérdését végül is az erényes és bölcs Omar állásfoglalása határozta meg: az öröklés a muhádzsirún párté lett, s a Prófétát többször helyettesítő Abu Bakrot – a Próféta kedvenc feleségének, Áisának apját – ajánlotta Omar "helyettesnek", utódnak (kalifa). A rövid uralkodása (632–634) ellenére maradandót alkotó Abu Bakr halálos ágyán Omart javasolta utódjának, akinek állandó jelzője Zajn ad-Din "a vallás világossága" lett. Omar kalifa a "hívők ura" (amir al-muminin) címet vette fel, s a vallás szigorú rendelkezései szerint kezdte igazgatni a folyton növekvő birodalmat, s a négy "igaz úton járó" kalifa egyike lett. Az első négy kalifa közül csak Abu Bakr halt meg természetes halállal, a másik hármat meggyilkolták.

Germanus Gyula szerint "az iszlámot a Korán buzdító, lebilincselő, révületbe ejtő sorai vitték diadalra". De azért hozzátehetjük: a kard sem ártott. Különösen nem, ha olyan hadvezér kezében villogott, mint Omar, a tagbaszakadt, széles vállú, tar fejű, vörös szakállas beduin. Az ő évtizedes uralkodása joggal nevezhető az iszlám hőskorának, hiszen a muszlim állam ez alatt az idő alatt lépett ki területileg a hatalmas Arab-félszigetről. Omar Siráztól Moszulig,

Damaszkusztól Jeruzsálemen és Alexandrián át Tripoliszig terjesztette ki a Medinai Kalifátus hatalmát, elfoglalva a későbbi nagy arab birodalom hatalmas területeit. Ő lett az iszlám legnagyobb hódítója. Jól mérte fel, hogy a két hatalmas északi szomszéd, Perzsia és Bizánc nagyon meggyengült az egymás elleni küzdelemben. Előbb Bizánc ellen indult. Csapatai Damaszkuszig nyomultak előre, s a Merdzs asz-Szuffár melletti csatában hatalmukba került az ősi szír főváros, majd ezt követően egészen a Libanon- és az Antilibanon-hegység között fekvő Baalbekig jutottak el. Damaszkusz meghódításának olyan jelentőséget tulajdonított Omar kalifa, hogy csapatai személyes vezetése alatt vonultak be ide 635 szeptemberében, s maga Szofrónius pátriárka vezette körbe a kalifát a városban. A bizánci egyház uralma alól felszabaduló keresztény felekezetek felszabadítóként fogadták az igazhívők seregeit: nemhogy ellenállást nem mutattak, hanem tömegestől csatlakoztak hozzájuk. Omar három kiemelkedő hadvezére, Amr ibn al-Ász, Hálid ibn al-Valíd és Szaad ibn Abí Vakkás Siráztól Kúfán és Ramlán át Fusztaig mindenütt végrehajtotta a kalifa azon parancsát, hogy a táborhely kijelölése után az első teendő az imaház helyének kiválasztása és a mecset nagyságának meghatározása falai kijelölésével, hogy azután az odaküldött építőmesterek és munkások a lehető legrövidebb idő alatt felépíthessék azt.

A bizánci császár Teodoroszt bízta meg a féltett szír tartomány visszaszerzésével. Hadai a Hermon-hegy és a Tibériás-tó közötti Jarmúk-völgyben ütköztek meg Omar seregével (636. augusztus), s katasztrofális vereséget szenvedtek. Palesztina és Szíria (Antiochiáig, Aleppóig és Moszulig) a Próféta zászlaja alá került. Jeruzsálem két évvel később ugyancsak a hatalmukba került. Omar a történelmi felelőssége tudatában lévő hadvezér nagyvonalúságával bánt a várossal, az iszlám harmadik szent helyével, ahová maga is elment imádkozni. Miután a gasszanidák arab államában sok arab élt – sőt keletebbre élt a hatalmas arab Tajj törzsszövetség is –, ez elősegítette a térség megtartását. Az elarabosodást szolgálták Omar előrelátó intézkedései is: a ramlai katonai tábor felállítása, amely a bizánci birodalomtól elfoglalt

Palesztinát és Szíriát védte, valamint az a körülmény is, hogy a lakosság az arabokhoz igen közel álló arameus nyelvet beszélte.

A Jarmúk melletti győztes hadsereg a nagy keleti szomszéd, Perzsia, a Szasszanida Birodalom ellen fordult. A perzsák 634-ben az ún. hídcsatában még sikereket értek el; azonban az arab seregek átkelésével az Eufráteszen megnyílt az út a Tigris keleti partján lévő csodálatos szasszanida főváros, Ktésziphon felé.

Az utolsó szasszanida uralkodó, Jezdedzsird (Jazdagird) egy korábbi perzsa főváros, Ekbatana környékére menekült. Fél évtized elteltével még összeszedve erejét rátámadt a birodalma nyugati részében berendezkedő arabokra; a nehávendi csatában 642-ben azonban Omar csapatai az utolsó perzsa hadsereget is megsemmisítették. A nagy perzsa költő, Firdauszi Sáhname "Királyok könyve" című műve ezekkel az eseményekkel, pontosabban III. Jazdagird halálával ér véget.

A szasszanida főváros elfoglalásával a birodalom leggazdagabb nyugati fele, a két folyó termékeny völgye, a Medinai Kalifátushoz került. Omar kalifa előrelátását bizonyítja, hogy e területeket nem kirabolta, hanem birodalmának szerves részévé tette. Két várost – először katonai tábornak – alapított: a térséget kezére adó győztes kádiszíjji csata színhelyétől néhány kilométerre Kúfát és a Perzsa-öböl partján, a Satt el-Arab jobb partján Baszrát (amely azóta mintegy száz kilométerre "távolodott" el az Öböltől).

A 642-es nehávendi csata után már nemcsak arablakta területek kerültek a Medinai Kalifátushoz (Mezopotámia nagy részét még ugyanis vagy arabok lakták, vagy az arabhoz közel álló arameust beszélő szemiták), hanem "eredeti" perzsa területek is. Ezek megtartására hozta létre Omar a Siráz nevű katonai tábornak, amelyből – csakúgy, mint szinte valamennyi, általa vagy utódai által létrehozott katonai táborhelyből – az arab iszlám civilizáció és kultúra csodálatos központja fejlődött ki. Omar és csapatai nem pihentek. A két nagy sikert hozó csata után "minden arabok álma", az ősi és csodálatos gazdagságú Nílus-völgy, Egyiptom következett. Omar

engedélyt adott egyik vállalkozó szellemű, tehetséges hadvezérének, a vakmerő Amr ibn al-Ásznak, hogy 639-ben Palesztinából, a ramlai táborból egy viszonylag kis létszámú, négyezer fős sereggel a Bizánci Birodalom egyiptomi tartományának meghódítására induljon. Heliopolisz elfoglalása után Memphiszt vették ostrom alá a Nílus bal partján. Az ostrom sokáig elhúzódott, s ott, ahol Amr ibn al-Ász sátra állott – Heliopolisz és a Nílus között, a Babilon nevű erőd mellett –, megalapította a Fuztát nevű katonai tábort, amelyből csakhamar a meghódított Egyiptom fővárosa lett.

A táborvárosban letelepült arab harcosok csak lassan keveredtek a közeli Miszr városában élő, kereskedelemmel, kézművességgel és földműveléssel foglalkozó kopt lakossággal.

Amr azonban nemcsak mecsetet épített: kiásatta a Traianus császár által építtetett, a Nílust a Vörös-tengerrel összekötő, egy és negyed évezreddel korábban betemetett al-Khalig csatornát, amelyen már 644-ben húsz hajót küldött egyiptomi árukkal megrakodva a Medinában székelő kalifa számára.

Közben megérkeztek a kalifa által küldött segédcsapatok is, így – igaz, több mint félévi ostrom után – elesett Memphisz. Ezután Egyiptom legnagyobb városa, Alexandria sem tarthatta magát soká (642). Kóptoszt és Asszuánt viszonylag könnyűszerrel foglalták el, annál is inkább, mert egyrészt a kopt nyelvet beszélő, a kopt kereszténységet követő lakosság tisztában volt a hódítók toleráns magatartásával, hiszen a bizánci császárság idegen, a koptokat mint monofizitákat mintegy két évszázada eretnekként kezelő hatalmával szemben a "rokon" nép, az arabok uralma csak jobb lehetett. Másrészt az arab etnikai elem nem volt új és ismeretlen az ősi hamita egyiptomiak számára, hiszen a félszigetről történő arab exodusok egyik első célpontja éppen a Nílus-völgy volt. A Kr. e. 1. században a Théba közelében fekvő felső-egyiptomi kopt város lakosságának fele már arab volt.

Omar kalifa, a nagy hódító tudatosságát mi sem bizonyítja jobban, mint a "történészek előjárója", al-Maszúdi néhány sora: "Az

események írói említik, hogy Omar ibn al-Khattáb, amikor Allah megnyitotta Irakot, Szíriát és más országokat a muszlimok előtt, azt írta ama kor egyik tudósának, hogy mi, arabok, Allah népe vagyunk, és Allah megnyitotta előttünk a világot, és mi letelepszünk a földön és benépesítjük azt. Ezért hát írd le nekünk a városokat, a távoli vidékek éghajlatát, településeit."

Hogy Amr mint a kalifa egyiptomi helytartója mennyire nem elnyomóként viselkedett, azt több rendelete is bizonyítja. Rendkívül fontos volt a vallás szabad gyakorlásának biztosítása – igaz ez csak fejadó ellenében történhetett. Amr nemcsak a kopt egyház régi, belső "alkotmányát" hagyta meg, hanem az autonómia egyes elemeit is: így a közigazgatás régi tisztviselői is mind a helyükön maradtak. Az adókat a helybeli lakosság előljáróival egytértésben állapította meg. Ugyanezt tették Omar szíriai és perzsiai helytartói is.

Omar maga – miközben hadvezérei fegyverrel vitték diadalra az iszlámot – Medinában elődjének, Abu Bakr kalifának egyszerű életmódját folytatta: az iszlám egyenlőséget hirdető elveit a gyakorlatban realizálva megvetette a muszlim állam belső kormányzatának és közigazgatásának alapjait. Omar, a "korbács embere" a vallási prancsokat szigorúan megtartatta. A legkisebb vétségért (pl. borivásért) is megkorbácsoltatott bárkit. A tulajdon fiát, Obeidalláhot majdnem agyonverte, mert az egyszer berúgott. De így járt a másik fia, Abdar-Rahmán is; miután Egyiptom helytartója egyszer már titokban őt, megbüntette őt, Omar kalifa Medinában nyilvánosan korbácsolta meg. A hadd, a korbácsolás Omarnál nyolcvan ütést jelentett, jöllehet a Próféta és Abu Bakr, az első kalifa csak negyven ütést szokott kiszabni. Még szerencse, hogy a szigorú Omar nem verte agyon a fiát, mert akkor egy hagyománnyal szegényebbek lennénk: "Egykor Abdallahnál, Omar fiánál voltam, amikor szolgálja éppen juhot vágott. Abdallah így szólt szolgáljához: – Ha elkészíted az eledelt, a legelső falattal zsidó szomszédunkat kínáld meg, majd ezt a parancsát többször is megismételte. – Miért ismételted meg annyiszor? – kérdezte a szolga. – Azért, mert a Próféta nem szűnt meg szívünkre kötni a szomszédok tiszteletben tartását..." – szól Mudzsahid tudósítása. Omar kalifáról is

fennmaradt a szomszédok iránti igazságosságának híre. Boszra városában a kormányzónak különösen megtetszett egy telek és azon akart mecsetet építeni. De a telken egy zsidó háza állt. Az lerombolta és felépítette a mecsetet. A zsidó elment Medinába panaszt tenni a kalifának. Az éppen a temetőben tartózkodott, s amikor pergament kért, hogy a kormányzónak szánt utasítását ráírja, nem volt kéznél pergamen, ezért egy szamár állkapcsára írva parancsolta meg a kormányzónak: "Rontsd le tüstént a mecsetet, s építsd fel újra a zsidó házát!" A helytartó engedelmeskedett.

E puritán rendelkezések miatt sok előkelő arab inkább kivándorolt Bizáncba. Omar igazságszeretetét mutatja, hogy még egy királlyal szemben sem hátrált meg: az utolsó gasszanida király, Dzsabalah ibn al-Ajham felvette az iszlámot és elzarándokolt a Kábához, amikor a tömegben egy beduin véletlenül a köpenyére lépett, mire az exkirály pofon vágta. Omar ítélete szerint a sértettől ugyanolyan pofont kellett volna kapnia, vagy pénzbírságot fizetnie; az exkirály egyiket sem vállalta; megtagadta az iszlámot és Konstantinápolyba ment.

Omar Arábiában viszont nem tűrte sem a keresztény, sem a zsidó arabokat: kiutasította őket. "E félszigeten nem egyesülhet két vallás" – mondta. Másutt azonban a legteljesebb tolerancia uralkodott. A hódító Omar úgy rendelkezett, hogy a damaszkuszi Szent János templomot – kettéosztva – muszlimok és keresztények együttesen használják; mintegy hetven év múlva Abdal Malik fia, Valíd kalifa alakította át az egészet mecsetté, miután az Omar által a keresztényeknek meghagyott másik felét megvásárolta tőlük. Jeruzsálem meghódítása után Omar személyesen vállalt védnökséget a Szent Sír temploma felett. Az előkelő muszlimoknak megengedték, hogy keresztény nőt vegyenek feleségül. ("Arábia Ovidiusa", Omar ibn Abi-Rabía keresztény anyától származott.) Hogy Omarnak nemcsak az arab történelemben, hanem az iszlám vallásában is rendkívüli a presztízse, a következő hagyomány mutatja. Ismeretes, hogy az iszlámban a "láthatatlan" Allahon kívül sem személyt, sem tárgyat nem szabad imádni, hiszen ez a tiszta egyistenhitű eszme megzavarására adhat alkalmat. Mohamednek

hívebb és erősebb követője a második kalifánál nem volt. Omarról maradt fenn a következő tudósítás: "És Omar megcsókolá a fekete követ, és így szólt: Jól tudom, kő vagy te csak, nem egyéb, mely sem nem használhat, sem pedig nem árthat, és ha saját szememmel nem láttam volna, hogy Allah prófétája téged megcsókolt, bizony én nem csókolnálak." Erre sírva fakadt, olyannyira, hogy síró hangja messze elhallatszott. Ali azonban felé fordulva így szólt: "De bizony, ó, igazhívők fejedelme, ez a kő használhat is, árthat is." "Vajon miképp?" "Midőn a hatalmas és magasztos Allah – így fejté ki gondolatát Ali – az emberi nemmel szövetségre kelt, a szövetség föltételeit tartalmazó okmányt ezen kő által nyeleté el. Ez a kő tesz tehát tanúságot az igazhitű mellett, hogy megtartotta a szerződést, s a hitetlen ellen, hogy megszegte azt." Vagyis már a legrégebbi időben is két irány állt egymással szemben: egy, amely a népvallás mindazon elemeit kárhóztatja, melyek a tiszta, egyistenhitű gondolatot megzavarják, s egy másik, amely a népvallás elemeinek is helyet biztosít. (Ez az irányzat az, mely a szentek kultuszát a dogmatikában megokolta és az iszlám nélkülözhetetlen alkotórészeként magyarázta.)

Hogy a Próféta életében, és amikor még minden követője élt, milyen tekintélye volt Omarnak – jóllehet ekkor még tisztsége nem volt több, mint Medina kormányzója – a következő hadisz bizonyítja: A "végrendeletekről" szóló fejezetben a következőt olvassuk: "...Szólt Ibn Abbász: Csütörtökön, jaj, milyen volt az a csütörtök, és elkezdett sírni úgy, hogy könnyei a föld porát megnedvesíték. Szóltam: Ó, Ibn Abbász, milyen volt a csütörtök? Erre Ibn Abbász: Csütörtök volt, hogy Allah prófétájának – üdv lebegje körül – betegsége veszélyes színt váltott, és így szólt: Jöjjetek hozzám, hadd írjak nektek egy írást, mely biztosít benneteket halálom után a tévedéstől. Erre Omar így szólt: A prófétán erőt vett a betegség. Hisz kezetekben a Korán, elég ez nekünk mint isten könyve. A próféta családjának tagjai közt erre egyenetlenség támadt; némelyek ellenszegültek Omarnak, és erőnek erejével azt akarták, hogy a próféta írásba foglalja azon tanokat, melyekben még halála előtt részesíteni óhajtá őket; mások Omar véleményét helyeselték, hogy elég a Korán, nem kell új írás. Midőn a betegen fekvő próféta az

egyenetlenséget észrevette, mindnyájokat távozásra szólította fel." Így győzött Omar akarata. A kommentátorok ezen elbeszélésben természetesen sok csodálnivalót találnak. Omar ellenszegül a Próféta akaratának, a Próféta legerélyesebb követőjeként nem akarja, hogy imádott mestere holta előtt írásba foglaljon még egynéhányat azon tanokból, amelyek a híveknek zsinórmértékül szolgálnának. A Próféta halálos ágya mellett veszekedés támad, s a Próféta végakaratával szemben annak az akarata győz, kitől a legtöbb kegyeletet vártuk, de aki, eléggé talányosan, a legkevesebbet tanúsítja. A gyenge Próféta meghajol a hajthatatlan Omar intézkedése előtt; ez megelégteli a Koránt, és sokallana még többet a Próféta írott szavaiból! Mindezeket roppant sokféleképp igyekeztek megfejteni a mohamedán tudósok. Al-Hitabi magyarázata szerint Omar abból az elvből indult ki, melyet Mohamed maga állított fel: ti. "ihtiláfu ummáti ráhmátún", és így gondolkozott: "Hagyjátok meg a Koránt a maga rejtvényeivel, hadd magyarázza aztán mindenki a maga módja szerint. Ha a Próféta halálos ágyán még új szabályokat alkot, új tanokat állít fel, ezek aztán ellentmondást nem tűrő tekintéllyel szárnyát szegik az utódok szabadságának. Ne zárassék el a szabad gondolkodás útja." Így vélekedett Omar, vagy legalábbis így magyarázza egy ortodox kommentátor az iszlám alapítása utáni 4. században.

Kalifaként Omar a birodalmat kerületekre osztotta, és élére helytartót (ámil) állított, aki adószedő és bíró volt egy személyben. Medinában ő maga volt a bíró, és igazságszeretetét eszményítve magasztalták évszázadok múlva is az arab írók. Az arab történészek szerint Omar kalifa volt az első, aki bírót (kádit) nevezett ki, az elsőt állítólag Egyiptomba. Attól tartva, hogy harcosai elszakadnak a központi államtól, megtiltotta, hogy bárkinek földmagántulajdona legyen. Bevezette azt az elvet, hogy a meghódított területekre arabiai arabokat telepített, hiszen az állam uralkodó eleme az arabság volt. Ezek az áttelepített törzsökös arabok (arab al-áriba) állami segélyben részesültek, amelynek szétosztását egy központi hivatal ellenőrizte. Ezek a széttelepítések később is folytatódtak, s a díjlajstromokat Egyiptomban évtizedekig kopt nyelven vezették, és csak II. Omar kalifa alatt, 720-ban kezdték el arabul írni.

Omar kidolgozta és meghatározta a zakát és a Idzsíja nagyságát. Az adóbehajtók kezébe "adókulcsot" adott, amelytől eltérni – szigorú büntetés terhe mellett – nem lehetett. Az állatállomány után az adókulcs igen bonyolult, de pontosan szabályozott volt: pl. akinek huszonnégy tevéje volt, minden öt tevé után 1 juhot adott, akinek huszonöt–harmincöt között volt a tevéállománya, az egy tevéüszőt, akinek harminc tehene volt, egy borjút stb. A lovak – és a rabszolgák – után nem kellett zakátot fizetni. Hogy a zaklatásnak, a fosztogatásnak elejét vegye, Omar pontosan meghatározta a fejadó nagyságát: minden felnőtt, ép testű férfi után (a gyerekek, aggastyánok és betegek nem számítottak) egy–négy dénárt kellett fizetni. Az összeg nagysága a vagyoni helyzetétől függött: a gazdagabbak többet, a szegényebbek kevesebbet adóztak. Egyiptomból tizenhat millió dénárt szedtek be fejadóként, eszerint akkor ott minimum négy millió lehetett a férfiak száma. Az úgynevezett I Omar szerződése a vakf birtoklásával kapcsolatos korai muszlim gyakorlatot foglalta össze. (Az iszlám közösségben a földtulajdonnak négy formája alakult ki: az állami, a katonai, a magán és a vallási alapítványok – vakf – földje; ez utóbbi a menhelyek, iskolák, kórházak, egyházi intézmények fenntartását szolgálta.) Omar szerződése meghatározta, melyik az a néhány kultikus hely, amelynek fenntartására az oltalmat élvező vallási közösségek – keresztények, zsidók, buddhisták stb. – vakf földet hozhattak létre.

A hadvezér a háborús zsákmány húsz százalékát köteles volt az államnak beszolgáltatni, a fennmaradó nyolcvan százalékot a háborúban részt vevő katonák között kellett méltányosan kiosztani. Omar pontosan szabályozta az iszlám híveinek járó juttatásokat. Ugyanis az állami bevételekből a muszlimok évi rendes járandóságot élveztek, amelynek nagysága száz és tizenkétezer dirhem között változott. A legmagasabb, a tizenkétezer dirhem Áisát, az "igazhívók anyját" illette meg, aki még 644-ben is csak harmincéves volt. A Próféta többi, még életben lévő özvegyének tízezer dirhem járt. Az anszárok és a muhadzsirúnok családjainak juttatott összeg megállapításánál azt is figyelembe vette, hogy a családfő részt vett-e

az iszlám első ütközeteiben (Badr, Ohod stb.). E célból külön "törzskönyveket" vezettek, amelyek a genealógia értékes dokumentumai.

Az igazhívők katonai szellemének fenntartása érdekében Omar nem engedélyezte a meghódított területeken a földbirtokszerzést és a letelepedést. Ha a meghódított területeken a volt földbirtokosok felvették az iszlámot, a föld tulajdonosai maradhattak, ha nem, földjük állami tulajdon lett. Persze így is birtokosok maradtak, de földadó – haradzs – fizetésére kötelezték őket, amelynek nagyságát Omar alatt pontosan szabályozták: a birtok összes jövedelmének húsz százaléka volt.

Omar kalifa halálának oka – szerénysége, a többi hívővel való egyenlőségének szigorú betartása ellenére is – az állami, társadalmi, katonai élet minden területére kiterjedő precizitása és következetessége lett. 644-ben megjelent előtte egy Fírúz nevű perzsa keresztény, aki az Omar Kúfában székelő perzsi helytartója, Mughira ibn Súba által kivetett adó nagysága miatt emelt panaszt. Miután Omar meghallgatta, közölte, hogy nem mérsékelheti Fírúz adóját, mert azt a törvényes rendelkezések szerint állapították meg. Másnap, amikor Omar a mecsetbe ment, a perzsa törével halálosan megsebesítette. "Halálos ágyán az iszlám államának jövője töltötte el gondolatát". Omar pontosan tudta, hogy a megfelelő utód kiválasztása akkor, amikor világbirodalommá nőtt a Medinai Kalifátus sokkal fontosabb, mint amilyen Abu Bakr Kalifa halála után volt. Tudta, hogy egy ekkora birodalomban az idzsma, a hívők közmegegyezése lehetetlen, jóllehet azt vallotta, hogy az egyén – még a kalifa is – tévedhet, de a közösség, az umma nem. Omar azt szerette volna, ha utóda, Abdar-Rahmán ibn Auf, a Próféta egyik legkiválóbb társa, a háborúiban részt vevő kiváló harcos lesz a kalifa. Abdur-Rahmán azonban nem merte vállalni az ezzel járó terheket. De megígérte a haldokló Omarnak, hogy végigkíséri és segíti a megoldást, a kalifaválasztást. Omar egy kalifaválasztó tanácsot (szúra) hívott életre a Próféta hat legmegbecsültebb társából, és úgy rendelkezett, hogy Abdar-Rahmán és egy öt főből álló testület – Ali, Othmán (Oszmán), Talha, Zubair és Szaad ibn

Vakkás – együttesen válassza meg az utódját. Mivel mind az öten egyben önjelöltek is voltak a kalifa címre, végül az döntött, hogy Omar választotta ki mellett szavaz. Két komoly jelölt volt: Ali, akit személyes tulajdonságai alkalmassá tettek e posztra, és Othmán, aki ekkor már hetven éves volt. Miután az első kalifa, Abu Bakr lánya, a Próféta felesége, Áisa Ali ellen lépett fel, gyakorlatilag eldőlt, hogy Othmán lesz a kalifa. Megválasztása azonban nem bizonyult jó megoldásnak. Othmán szentül megfogadta, hogy "Allah könyve, a Próféta szunnája, Abu Bakr és Omar eljárása szerint" fogja az iszlám ügyét vezetni. Muhammad al-Buhári így írta le a kalifa utolsó rendeletét: "Omar kalifa halála előtt szívére kötötte utódjának, hogy fogja védelme alá azokat, akiknek Allah és a Próféta törvénye szerint védelem biztosítandó – ezek az úgynevezett könyves felekezetek hívei –, hogy tartsa meg a velük kötött szövetséget, és hogy akár fegyverrel is oltalmazza azok ellen, akik őket bántanak; kötelességet pedig ne rójon rájuk többet, mint amennyit elbírnak."

Omar kalifa hódításai 1350 év távolából szemlélve is maradandóak: a területek nemcsak hogy azóta is arab és iszlám főség alatt állanak, hanem a modern kori egységtörekvések is innen indultak ki (Egyiptom, Szíria, Irak, Líbia; s a korábban ténylegesen megvalósult egység, Szaúd-Arábia). De még a nem arab térségek (mint a mai Irán nyugati fele) is megmaradtak muszlimnak, mégpedig az Omarnak tulajdonított mondat szellemében: síita vallásúak. Ez vitathatatlan történelmi érdeme, amint az is, hogy a mindig zsákmányra éhes, sivatagi beduinokból felelősségteljes harcosokat formált. Tőle származik a mondás: "az arabok csak akkor boldogulhatnak, ha a tevék élnek". Mindezek együttesen tették a muszlim – és nemcsak az arab iszlám – történelem egyik legkiválóbb alakjává; amit az is mutat, hogy a második muzulmán szenthely, a medinai Nagymecset kegyhelyébe Mohamed és lánya – Ali kalifa felesége – I Fátima mellé csak Abu Bakr és Omar kalifákat temették. Az "istentelen" Omajjádok közül I Muávija fia, I Jazíd kalifa utasítására 683-ban Medinában – az Omajjádok elleni lázadás vádjával – nemcsak ötezer hívőt mészároltak le a katonák, de Mohamed és a két kalifa sírját is feldúlták: "az arab pogányság megújult harca volt ez a medinai vallás ellen". Omarnak nemcsak

hódításai, a tisztelete is fennmaradt tizenhárom évszázad távlatában: az Ezeregyéjszaka csodálatos meséit olvasó több millió arab gyerek naponta találkozik a nagy hódító, "Allah kardja" és az iszlám védője, "Omar, a magasztos" állandó jelzőivel. De nemcsak a mesék, a múlt világa is naponta elevenedik meg: szunniták körében az mutatkozik a legnemesebb arab családnak, aki eredetét Omar kalifáig tudja visszavezetni. Ugyanakkor nem hallgathatunk arról, hogy Európában – Mohamed, a Próféta mellett – Omar kalifa az egyik legtöbbet ostorozott személyiség, akit – alaptalanul – igen súlyos vádakkal illetnek. "Az ember nem gondolhat fájdalom nélkül az arab barbárságra a híres alexandriai könyvtár végzetes égésekor. Ezt semmi sem indokolta, csak az öreg Omar, a második kalifa szeszélye. De nem lehet a népre hárítani öreg császáranak szörnyű tévedését" – írta mintegy negyed évezrede az ötvenegy éves Omarnál több mint egy évtizeddel idősebb francia gróf a Próféta életéről szóló művében. A szellem főrangúja, Diderot néhány évtizeddel később további ostobaságról és rosszindulatról tett tanúbizonyságot: "A Korán volt az arab nemzet egyetlen könyve évszázadokon át. A többit elégették... hat hónapon át melegítették Alexandria fürdőit a könyvtár műveivel." Ez a tévhit máig tartja magát, de az igazság az, hogy Omar soha nem tette lábát Alexandria földjére és ilyen jellegű parancsot sem adott Egyiptom meghódítójának, Amrnak. Arról az "apró" törénelmi tényről nem is szólva, hogy az alexandriai könyvtár leégése és lerombolása a 4. században következett be, több mint kétszáz évvel Omar születése előtt.

Erre mondhatták a sivatag hajóján rendületlen nyugalommal tevegelő arabok: "a kutya ugat, a karaván halad".

ALI 656–661

Amikor a I Mohamed ibn Abu Bakr vezette csoport behatolt Othmán kalifa hálószerájába, s 656. június 17-én megölte a Korán olvasásával foglalatostkodó nyolcvankét éves aggastyánt, a harmadik muszlimot – akit a Próféta követésében csak annak felesége, I Hádídza, és unokaöccse, I Ali előzött meg –, a szerveződő "Othmán-párt" nemcsak igazságtalannak és megbosszulandónak tartotta a harmadik kalifa halálát, de mindenáron meg akarta akadályozni Ali kalifaságát, őt téve felelőssé a gyilkosságért. A 600-ban Mekkában született Ali ibn Abu Tálib – a Próféta unokaöccse és veje – apjának mekkai házában nevelkedett kisgyerekek korától a korán árvaságra jutott Mohamed. (Mekka – Makorába ekkor egy nagy karavánszeráj volt, tizenkét napi tevelésre Jeruzsálemtől.) Később viszont Mohamed – aki csaknem harminc évvel volt idősebb Alinál – nevelte nagybátyjának halála, 619 után Alit. Sőt már lényegében 611-től, Abu Tálib súlyos betegsége idején is. És Ali, a második muszlim, a Próféta legkedvesebb lányának, Fátimának a férje, (akit a hidzsra után vett feleségül) Fátima, az apja, Mohamed, a férje, Ali, és két fiuk, Haszán és Huszein alkotják a muszlim "szent család"-ot. A központi alak Fátima, aki kétszeresen is jeles személyiség: kevéssel azelőtt született, hogy apja revelációi megjelentek, vagyis mielőtt Próféta lett; s hetvenöt nappal azután hunyt el gyermekszülésben, hogy apja, a Próféta meghalt. Így tehát Alinak kivételes helye van a muszlim vallásban: nemcsak személyes tette révén, nemcsak azért, mert ő volt az egyetlen muszlim, aki monogám házasságban élt Fátimával (aki rendkívül fiatalon, huszonhárom évesen halt meg), hanem azért is, mert Fátimától 625-ben és 626-ban született fiai biztosították a Prófétának az utódokat. A 680. október 10-i kerbalai csatában – a muszlim időszámítás szerint 61. moharram 10-én – megölt Huszein leszármazottai az imámok. Ali a Próféta minden csatájában részt vevő legvitézesebb harcos, akinek kardját már e korai harcokban rettegték a Próféta ellenfelei. És Ali az utolsó "igaz úton járó" kalifa. Végül de nem utolsósorban: "Allah Alit Mohameddel

egyenlőnek tartotta" (legalábbis a síita hagyomány szerint). Valóban, a síiták számára nemcsak Mohamed, hanem Ali szentsége is fontos. Egy legenda azt állítja, hogy egyszer Allah követe, Dzsibráil (Gábrriel) arkangyal összetévesztette Mohamedet és Alit, akinek állandó jelzője egyébként a Núr ad-Din ("a vallás világossága") volt.

A száifa természetű, hatalmas erejű, vitéz Ali nemcsak a Próféta első férfi követője és legvitézebb katonája (testi ereje oly roppant volt, hogy Khajbár ostromakor egy olyan kaput ragadott maga elé pajzsul, amit nyolc férfi sem tudott felemelni; ellensége, Muávija is elismerte, hogy aki párbajozott vele, mind alulmaradt), de befolyásos politikus is a Próféta vezette Medinai Kalifátus idején: 631-ben ő rendelte el a nem muszlimok kitiltását Mekkából. De már korábban is nagy szerepet játszott Ali a muszlim közösség életében: a Próféta államférfiúi nagyságát bizonyító (a vereségből is előnyt kovácsoló) hudajbiai szerződést Ali írta 628 márciusában. A Próféta írástudatlanságát állítókkal szemben tény, hogy Ali úgy írta alá a Próféta nevét, hogy "raszúl Allah", de amikor ez ellen a szerződő fél tiltakozott, a Próféta ezt áthúzva odaírta: "Mohamed ibn Abdallah". Egyébként Alinak rendkívül nagy szerepe volt a mindenki ellen harcoló törzsi társadalom átvezetésében a pax meccana korába és állapotába.

Ali az első kalifa az iszlám történetében, akit egy párt (a "család pártja") helyezett hatalomra. Így jött létre az első fitna (a közösség "szakadása"), amely még évszázadok elmúltával is a legfájdalmasabb eseményt jelentette Allah hívei számára. A pártcélokat szolgáló irányzatos hadiszok két fajtája közül több okból sem tarthatjuk hitelesnek azokat, amelyek Alinak a Próféta általi kijelöléséről szólnak. Egyrészt azért, mert az utolsóként keletkezett medinai szúrákban semmi utalás nincs a Próféta ilyen szándékára, s ez ellentétes is lett volna a történelmi arab gyakorlattal. De azért sem, mert Othmán kalifaságát Ali is elismerte, s ha Omar jóvá akarta volna tenni legalább halálos ágyán Ali addigi félreállítását – azon korábbi, állítólagos kijelentése után, hogy: "Szerencsét kívánok neked, óh, Abu Tálib fia, te e pillanattól kezdve minden igazhívő férfi és nő urának vagy felavatva" –, akkor nem Abdar Rahmánt akarta

volna kalifának megtenni, hanem a vele mindenben legalább egyenrangú Alit. Végezetül: az igazhívők többsége a síiták túlzó Ali-imádatát hitetlenségnek fogta fel, s hiába volt Ali egyéni képességei alapján messze különb Othmánnál, a "mindent tudó és megbocsátó Allah" hívei a mártírt azért is védelmezték, mert a "jogilag megalapozott uralom" kétségbevonása beláthatatlan következményekhez vezetett volna. E kuszált viszonyokat még tovább bonyolította, hogy a harmadik kalifa halála után Ali, Mohamed próféta másik veje, elfogadta a kalifaságot. Volt olyan hagyományhamisító, aki halálos ágyán megvallotta, hogy Ali kitűnőségeire vonatkozólag hetven hagyományt költött és terjesztett. Az egyik szerint Ali fiai, Haszan és Huszein egykor meglátogatták Omar kalifát; ez csókkal fogadta őket, és mindegyiküknek ezer dénárt ajándékozott. A fiúk tudósították erről apjukat, Alit, s ez így szólott: "Hallottam a prófétát, midőn azt mondá: Omar az iszlám világossága a földön és a paradicsombeliek fénye a túlvilágon." A fiúk ismét Omarhoz mentek, és elmondották néki atyjuk mondását. Omar erre tintát és papírt kért, és a következőket írta: "Tudósítottak engem a paradicsombeli ifjak fejedelmei, atyjuk nevében, hogy így szólott a próféta... azután elrendelte, hogy ezen írást halottas öltözékébe tegyék. Így is történt, Omar halála után sírja fölött egy papírdarabot találtak, ezzel a felirattal: »Igazat szóltak Haszan és Huszein; igazat mondott a próféta.«" A cél ezzel az lehetett, hogy magával Alival és két fiával, a síita felekezet fő tekintélyeivel ismertesse el a gyűlölt Omar kitűnőségét.

A Mohamed társai közül kikerülő első két kalifa még a Próféta tanításának szellemében, az igazhívők közössége egészének érdekében politizált. Othmán kalifasága idején alapvetően már az Omajja-család érdekei kerültek előtérbe. Ezért Alitól várták a vallásos viszonyok helyreállítását, a családi és pártérdekeken való felülemelkedést, s az elmúlt évtizedben mellőzöttek – a hatalomból kiszorítottak éppúgy, mint a Hásimita-család tagjai – is tőle remélték partikuláris érdekeik visszaállítását, érvényesítését. Ali kalifa helyzetét tovább nehezítette, hogy hatalmas ellenségei voltak: I Muávijának, a kiváló hadvezérnek és politikusnak, a birodalom egyik legnagyobb hadserege állt parancsnoksága alatt, s mellette szólt az

iszlám által ugyan megtagadott, de az arabok között még élő hagyomány: a vérbosszú; Muávija ugyanis a meggyilkolt kalifa második unokatestvére volt. Az Omajjád állítása, hogy az új kalifa, Ali állt az előd dicstelen halálát okozó összeesküvés és gyilkosság mögött, nem volt igaz, de Muávija számára mégis alkalmas eszköznek bizonyult az Ali-ellenes hangulat szítására. De voltak Alinak más ellenségei is. Mindenekelőtt azok, akik maguk is aspiráltak a tisztségre. Elsőként is még az Omar által kinevezett kalifaválasztó bizottság tagjai: Talha, Zubair, Szaad – akik immár másodszor reménykedtek és másodszor csatlakoztak –, s nem utolsósorban Omar kalifa fia, Abdallah.

Az elégedetlenek Medinából Mekkába vonultak, ahol az Ali ellen mindig is ellenszenvvel viseltető Áisa állt az élükre. Majd Baszrába mentek, innen szítva a lázadást ellene. A kalifa ekkor elhagyta az ortodox kalifátus központját, Medinát – s Arábiát is –, és az Omar által alapított iraki várost, Kúfát választotta fővárosnak. A hely szelleme alkalmas volt erre: a várostól nem messze feküdtek az ősi Babilon – ekkor mintegy már 2200 éves – romjai, s ugyancsak közvetlen közelében volt az egyik észak-arab királyság, a lakhmidák államának fővárosa, al-Híra. A város ott épült, ahol a Mekkából és Medinából észak felé, a Szasszanida Birodalom fővárosa, Ktésziphon felé vezető szárazföldi útvonal keresztezte az Eufráteszt. Lakossága már Ali alatt elérte a százezer főt. A "testvérváros", Baszra pedig a birodalom legnagyobb kereskedő-kikötővárosává vált, 670-ben állítólag 300 000 lakosa volt.

Nyugaton Muávija Damaszkusza, délkeleten Áisa Baszrája nem sok jót ígért. Bár maga Ali mindent megtett, hogy megegyezzen ellenfeleivel, hiszen a Próféta határozott tilalma, az iszlám alapvető követelménye volt az igazhívők közti fegyveres konfliktus elkerülése. Hívei azonban már nem ragaszkodtak ennyire a hithez. Az Áisa vezette fő ellenséggel Baszra mellett, Khorejba helységeknél ütköztek meg; az úgynevezett tevék csatájában Ali csapatai győztek; a fő ellenfelek közül többen (így pl. Talha és Zubair) elestek; Áisa fogságba került, és csak azzal a feltétellel engedték szabadon, hogy visszavonul Medinába. Talán nem kényszer hatására mondta a

Próféta harmincéves özvegye, Áisa: "ha egy nép ügyeinek intézését egy nőre bízta, az a közösség soha nem fogja megismerni a haladást", de az kétségtelen: ez a mondata tizenhárom évszázadon át megakadályozta a muszlim nők közéletbeli részvételét. Egyébként a khorejbai csata volt az első olyan ütközet, ahol a Próféta határozott tilalma ellenére igazhívők küzdöttek igazhívők ellen. Ehhez a csatához kapcsolódik egy, az iszlám egyenlőséget hirdető tanának – az arabnak nincs semmiféle elsőbbsége a nem arab felett, hacsak nem a hite – fontos története. A csatában Ali kalifa elvesztette pajzsát, amit később egy zsidó kezében látott viszont. Visszakövetelte, de az a sajátjának mondta. Miután a kalifa és a zsidó nem tudtak megegyezni, a kádi elé mentek. Ali kalifa előadta a maga változatát, a zsidó is a sajátját. Surej kádi így szólt: "Neked igazad van, ó, igazhívők emírje, a pajzs bizonyára a tied, amint mondod, de mégsem ítélem neked, míg állításodat tanúk által nem erősíted." Ali kliense és fia, Haszan megerősítették a kalifa állítását. A bíró megjegyezte: "Ami kliensedet illeti, tanúságát elfogadhatom; de fiad tanúsága nem nyomhat a latban semmit." És ezen a bíró akkor sem változtatott, amikor Ali idézte Omar kalifát, aki egyszer azt mondta, hogy a Próféta Haszant és Huszeint a paradicsomban lévő ifjak urainak nevezte. A bíró meghagyta a zsidót a pajzs birtokában. Erre a zsidó így szólt: "A kalifa énvelem saját bírója elé jött, aki az uralkodó kárára döntötte el a pörös ügyet; a kalifa meg belenyugodott. Valóban a te pajzsod ez... én pedig tanúskodom, hogy nincsen istenség, csak Allah és Mohamed, Allah prófétája." Ali a pajzsot átengedte a muszlimmá lett zsidónak (sőt még meg is ajándékozta; a férfi két évvel később a sziffíni csatában Ali oldalán harcolva esett el). Ali nem élhetett hatalmával, hiszen hallotta egyszer a Próféta szónoklatát, amikor annak egyik kliense protekciót kért védenca számára: "Tudjátok, hogy Allah elpusztította azokat, kik előttetek uralkodtak; azoknak az volt a szokásuk, hogy ha nemesember követett el lopást, büntetlenül hagyták, ha pedig szegény ember, végrehajtották rajta a büntetést. De esküszöm Allahra, kinek kezében van lelkem, még ha maga Fátima, Mohamed leánya követne el zsványságot, én levágnám a kezét." És megparancsolta, hogy a lopást elkövetett arab nemesasszonynak vágják le a kezét.

Alinak a mekkai–baszrai ellenfelek után sokkal nagyobb ellenséggel, Muávijával kellett megküzdenie. Muávija elég erősnek érezte magát ahhoz, hogy ne hódoljon meg Alinak; sőt rokona, az előző kalifa gyilkosának tekintette őt. Ali hetvenezer főnyi seregével indult a pártütő ellen. A két hadsereg a Sziffín-patak völgyében, Rakka közelében találkozott (658). Ali hívei azzal indokolták a háborút, hogy az nem muszlimok, hanem pogányok ellen folyik, hiszen Muávija és vezérei nemcsak a Próféta családjának legértékesebb tagja ellen keltek fel, hanem tevékenységüket még mindig pogány eszmék (pl. a vérbosszú) irányítják. Különösen az Ali seregében nagy számban lévő úgynevezett koránolvasók voltak meggyőződve a háború igazságos, sőt szent jellegéről, hiszen az szemükben a törvény ellenségei, a hitetlenek ellen folyt.

E fanatikusok életüket sem kímélve harcoltak az ellenség csapatai ellen, s háromnapi küzdelem után győzelmük már a küszöbön állt. Muávija és szír harcosai látták a harc kimenetelét, s cselhez folyamodtak. Ismervén, mennyire tiszteli az ellenség a Koránt, a szent iratot tűzték lándzsáikra, s azokat tartották Ali hívei elé. A koránolvasók nem akarták a szent könyvet kardjuk csapásának kitenni, ezért rávették Alit, hogy kössön fegyverszünetet és bízza választott bíróságra az ügy elintézését. Ali ráállt az alkura, és Abu Músza al-Asarira ruházta ügyeinek védelmét. Muávija pedig Omár híres hadvezérét, Egyiptom meghódítóját, Amr ibn al-Ászt küldte a megbeszélésre.

658 Ramadán havában zajlott le a találkozó a két "békebíró" között. Abu Músza azon a nézeten volt, hogy a népnek kellene a kalifát megválasztani. Amr e véleményt ügyesen Ali ellen fordította, mondván, hogy még Ali ügyének védője sincs meggyőződve kalifaságának jogosságáról, hogyan lehetne ezt elvárni a cím jogos várományosa, Muávija részéről.

Így végül is a sziffíni csata döntetlenül végződött. A következmények elsősorban mégis Alit sújtották. Seregének egy része, több mint egyhatoda nem értett egyet azzal, hogy "békebírók"

döntsenek abban, amit fegyvereik már-már egyébként is eldöntöttek, ezért kb. 12 000-en elhagyták a sziffíni táborát és visszaindultak Kúfába, azzal a jelszóval, hogy "az ítélet egyedül Allahot illeti". Nagy számban voltak közöttük olyanok, akik megelégtették a pártharcokat a két nagy nemzetség, az Omajja- és a Hásim-család között, s azt a régi arab hagyományt akarták feleleveníteni, hogy a nép szabadon válassza meg fejedelmét. Még azt sem tartották szükségesnek, hogy a kalifa – mint eddig – a Koreis törzsből kerüljön ki. Arra az álláspontra helyezkedtek, hogy a nép ne csak megválaszthassa a kalifai méltóságra legalkalmasabbat, hanem – ha az közben méltatlannak bizonyulna – le is válthassa.

Az úgynevezett háridzsiták (kivonulók, eltávozók) tehát Kúfába indultak, hogy ott majd a nép válasszon kalifát egy erre a tisztségre méltó és alkalmas ember személyében, tartozzék bármely törzshöz is, de még útközben megválasztották egyik emberüket, Abdallah ibn Vahhábót.

Ali nem folytatta a harcot Muávija ellen; előbb a pártütőkkel akart leszámolni. 658 júliusában a vele megütköző mintegy 1800 háridzsitát katonái kivétel nélkül felkoncolták.

Miközben Ali saját egykori híveit üldözte és gyilkolta, Muávija a kalifai hatalom megszerzésére készült. Hogy megszerezze Egyiptom támogatását, Omar egykori hódítóját, a sziffíni békebírót, a kiváló hadvezért és ügyes politikust, Amr ibn al-Ászt küldte jelentős sereggel Ali egyiptomi helytartója, Mohamed ibn Abu Bakr ellen. Muávija helyzetét megkönnyítette, hogy a helytartó zsarnoki módon bánt az egyiptomi néppel, s mind a földadót, mind a fejadót jelentős mértékben megemelte. Könnyű volt tehát a bizánciakat kiűző Amr ibn al-Ásznak Ali helytartója ellen és Muávija – azaz saját hatalma – mellett hangulatot kelteni. Egyiptomból pedig könnyen elérte a "szent városokat", s bár Amr ibn al-Ásznak nem sikerült Arábiában Muávija ügyét győzelemre vinni, annyit elért, hogy Ali és hívei sem érezhették ott magukat biztonságban. Ali hatalma csak keleten, a volt Szasszanida Birodalom területén volt szilárd.

A két évig tartó fegyveres küzdelem (659–660) arra ösztönözte az Alit és az ő ellenfeleit egyaránt gyűlölő háridzsitákat, hogy a muszlimokat megosztó vezéreket eltegyék láb alól, hogy azután a muszlim közösség szabadon választhassa meg kalifáját. Egy összeesküvő csoportot készítettek fel – a hagyomány szerint – Ali, Muávija és Amr kivégzésére. A megállapodás az volt, hogy a csoport tagjai Kúfában, Damaszkuszban és Fuszátban ugyanazon a pénteki napon, 661. január 22-én ugyanazon istentisztelet alkalmával mérgezett törökkel megölik a kiszemelt áldozatokat. Muávija és Amr kiheverte a sebesülést, Ali azonban belehalt Abdurrahman ibn Muldzsam döfésébe. Így tűnik, a kezdetben számára szerencsét hozó nap, a péntek – ezen a napon kötött házasságot a fénylő Fátimával – végül is tragikussá lett. A Kúfa melletti Nadzsafban temették el. Sírja, valamint a kúfai nagymecset – 670-re épült fel, és tele volt Ali ereklyéivel – a síiták számára különösen tisztelt kegyhelyek.

Ali hívei a kalifa halála után sem akartak Muávija előtt meghódolni. Ali nagyszámú utódja közül Fátimától, Mohamed lányától származó fiát, Haszant és Huszeint ismerték el jogutódjának, s az idősebbet, Haszánt akarták megtenni kalifának. Haszán azonban nem volt hajlandó Ali negyvenezer főt számláló hadserege élére állni, hanem a perzsa királyok fényes madáni palotába vonult vissza. Miután pedig az általa megbízott hadvezér, Kajsz ibn Szaad seregeit Muávija szétverte, Haszán lemondott a kalifai címről Muávija javára. Medinába vonult vissza, ahol a Muávijától kapott tetemes évjáradékából élt hétszáz nejjével.

Több nagy uralkodóház származik Alitól. A Hanafijától született fia, Mohamed, negyven évvel élte túl apját (az ő híve volt Muktár, aki első ízben használta fel az áttérésükkel egyenjogúságot nem nyert arab muszlimok – mávalí – elégedetlenségét a 680-as évek közepén): a síizmus egyik első elágazása, a kajszáníja, Mohamed ibn Alit tekinti rejtekező imámnak. (A síita mahdizmus mint ideológia és a mávalí mint mozgalom összekapcsolása már jelezte az ún. abbászida "forradalom" mozzanatait, és mindenekelőtt az omajjád kor alapvető ellentmondásait.) A Próféta lányától, Fátimától

származó két fia, Haszan (669-ben halt meg) és Huszein (meghalt 680-ban) leszármazottai évszázadokon át vitték tovább mind a Próféta, mind Ali kalifa örökségét. Középső fia, Haszan lett a Fezben uralkodó driszidák őse (859-ben ők hozták létre a világ első egyetemét, a fezi Karavájin egyetemet; s ezt követően még egy évszázadig, 959-ig uralkodtak). Ali legkisebb fiának, Huszeinnek egyik unokájától erednek az Ismailiták, akik sokfelé elágazó politikai szervezeteket hoztak létre a 9. és 10. században: Bahreinben alapítottak önálló államot a karmaták, az arab világ másik pontján, Tuniszban a Fátimidák, akik a világtörténelem egyik legragyogóbb fejezetét írták. Ők alapították 969-ben Kairót, a "Győzelem" városát, és benne a máig fennálló al-Azhárt, a "Virágzó" mecsetet, amely a világ első, máig fennmaradt egyeteme. De a híres tizenkét imámos síita irányzat is Huszein egyik ükunokájától származik. A 879-ben eltűnt Mohamed al-Mahdi lesz az az eljövendő szent imám, aki a teljes Koránt adja majd az emberiségnek. Huszein egy másik unokájától származnak a Zeiditák, akiknek életrevalóságát mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a Jemenben 901-ben létrehozott államuk 1962. szeptember 27-ig fennállt.

De Alinak, a vitéz harcosnak, kiváló vívónak van egy, nemcsak őt magát túlélte, de az iszlám világon is túlmutató tette: a lovagrendek létrehozása az iszlám terjesztésére. Állítólag az Ali által létrehozott muzulmán Murabitun és Futuva szövetségekben a tagok felesküdték a fegyelem, engedelmesség, bátorság, adakozás, hűség, halálmegvetés stb. értékrendekre. Ugyancsak Ali kalifa adott parancsot az arab nyelvten legendás megteremtőjének, a Baszrában tevékenykedő Aszvad ad-Dualinak a szabályok rögzítésére. Halála után egy évszázaddal később is vonzó volt személyisége, tanítása. A négy kanonikus vallásjogi rítus közül az első, a hanifita megalapítója (Abu Hanifa) a kivégzést is vállalta mint Ali párthíve, ahogy a második a malikita iskola (Malik ibn Anász) megteremtője a megaláztatást, a kegyetlen megkorbácsoltatást, ugyanezért. Vagy ma az alaviták (noszairiták, anszariták), akik az evangéliumot olvassák, kenyérrel és borral áldoznak, mégis muzulmánként vallják magukat: lelkük csillag volt, amit Ali helyezett beléjük, és a szent életűek lelke ismét csillaggá változik, míg a bűnösöké állatba

költözik. És nemcsak szektaalapítók Ali leszármazottai: egyik dédunokája híres fordító: görög orvosi könyveket ültetett át arabra. A kalifának – arab térségen kívüli – leszármazottai férfiágon az ún. szajidok. (Csak a mai Iránban, a síitizmus fellegvárában hatszázezer él közülük, és női ágon az ún. fél szajidok, belőlük itt félmillió él.) Alinak a 18 fiú- és 17 leánygyermek közül nem mindnek született leszármazottja: a 18 fiúból mindössze 5-nek!

Alinak nemcsak testi ereje, vitézsége és katonai bátorsága volt párját ritkító, hanem szellemi képességben is alig volt hozzá fogható kortársa. Tekintélye olyan nagy az arab muszlim irodalomban, hogy ha valamilyen becses iratnak a szerzője ismeretlen, Alinak tulajdonították azt, hogy még nagyobb legyen a mű értéke. Írásai maradtak fenn, kalifa korából, pl. prédikációi, példabeszédei. Ez utóbbiak közül álljon itt néhány:

Az emberek hasonlóbbak korukhoz, mint őseikhez.

Nincs szebb ruha, mint az ártatlanság.

Aki sokat tréfál, meggyűlölik.

A nemesség a jelességben és a magatartásban rejlik, nem a származásban.

Az oktalannak a szíve a szájában van, a bölcs nyelve a szívében.

uralkodással járó dicsőséget. A Muávijától kapott pénz és életjáradék nyugodt életvitelt biztosított Haszan számára. Medinát – a hova anyjával, Fátimával, öccsével, Huszeinnel és háremével visszavonult – jobban kedvelte, mint a fegyverzajtól hangos kúfai és baszrai palotáit. 45 éves korában hunyt el, valószínűleg megmérgezték. Ezzel újabb melléknevet érdemelt ki: mártír, Isahíd lett.

Az a tény, hogy Muávija Damaszkuszba tette székhelyét, a külsőségeken kívül tartalmi jelentőséggel is bírt: ezzel a lépésével szakított az őt magát és családját gyűlölő, a hagyományos iszlám vallásos életet és az első kalifák patriarchális rendszerét hordozó arabsággal, s helyettük az ekkor még alapvetően keresztény szírekre és a korábbi századokban ide bevándorolt, főleg jemenita arabokra támaszkodott. A város nagyjából egyenlő távolságra volt a birodalom déli (Jemen, Áden), keleti (Horaszán, Herát) és nyugati (Ifrikíjja, Kairuán) területeitől. Ha katonaként nem is volt olyan kiváló, mint Ali, szervezőként, a politikai finomságok iránti fogékonyságát illetően Muáviját egyetlen kortársa sem múlta felül. Így biztos bázist tudott magának teremteni ahhoz is, hogy hatalmát örökletessé tegye, hiszen Damaszkuszban nem akadt igazi riválisa. Ezzel szemben Medina tele volt a Próféta rokonaival, társaival és segítőivel, akik minden kalifa halála után újból megkísérelték – egymás ellenében is – magukhoz ragadni a hatalmat. Sem a szír keresztények és a jemeniták, sem pedig az iszlám hódításai során itt megtelepedő arabok körében nem honosodott meg a pietista iszlám szellemiség, s ennek következtében az Omajjádok itt valóban jól érezték magukat.

Damaszkusz a birodalom azon kevés nagyvárosa közé tartozott, ahol az iszlám tanaitól csak alig befolyásolt arabok voltak többségben. A prófétai hagyományoktól olyannyira elszakadtak, hogy "udvari teológusaikkal" sorra gyártatták azokat a "hagyományokat", amelyek szerint pl. a jeruzsálemi zarándoklat egyenlő értékű a mekkaival. Mindent megtettek annak érdekében is, hogy a szent városok presztízsét csökkentsék, Damaszkuszt pedig növeljék a muszlimok szemében. Azaz függetlenné akarták tenni az

iszlámot gyermekkori emlékeiktől, amelyekben az ő családjuknak – az iszlámhívők szempontjából – nem éppen épületes szerep jutott. Ezért aztán Muávija mindent meg is tett, hogy ellenfeleit lejárassa. Ali apjáról Muávija udvarának hagyományozói így írtak: a Próféta azt mondta: "Abu Tálíb a pokol mélyében fetreng; talán használ neki az én közbenjárásom a feltámadás napján, úgyhogy a pokolból egy tűzverembe jut, melynek tüze bokájáig ér, de oly hőséget terjeszt, hogy agyvelője forrani kezd tőle." Miért fogadott el ilyen hazugságokat (vagy: miért költetett ilyeneket) Muávija? Azért, mert az "arab ember sokat ad a származásra. Muávijának, az Omajjád-dinasztia alapítójának atyja, Abu Szufján, a próféta legelkeseredettebb ellensége és ama koreisíták főnöke volt, akik elől a prófétának Mekkából Medinába kellett menekülnie. Anyja is, Hind, az iszlám egyik legkegyetlenebb és legszenvedélyesebb ellensége volt. "Az Ohod melletti ütközet után megette Mohamed elesett nagybátyjának, Hamzának a máját. Ilyen származású volt az a férfi, aki a próféta örököseit kiszorította örökségökből és Alit a kalifátusból."

Az arabok és mindenekelőtt az Omajja-család tagjai magukkal hozták régi szokásaikat és szenvedélyeiket, amelyek ellen az iszlám az ő esetükben hiábavaló küzdelmet folytatott. Szinte a régi törzsi szellem éledt újjá Muávija udvarában. Ez – érthetően – magával hozta a törzsi ellentéteket is. Két nagy csoport alakult ki: az egyik a jemenita délarabok, akiket legelőkelőbb törzsükről kelbitáknak neveztek, a másik, a kisebbségben lévő északi arabok, a lkajsziták. Az Omajjádoknak csaknem egy évszázados uralmuk idején igen ügyesen kellett lavírozniuk a két nagy csoport között. Muávija, annak ellenére, hogy legkedvesebb felesége, I Majszún nemcsak hogy kelbita, hanem keresztény is volt, e vonatkozásban is példát mutatott utódainak. Majszún megvetette a fényes udvari életet, és a sivatag szabadsága után vágyott (a neki tulajdonított versek a városba került beduinok égő honvágyát mutatják). Fiát, Muávija kijelölt utódát, I Jazídot kivitte a sivatagba, ahol a fiatal "herceg" vadászattal, lovaglással, borozgatással és versírással töltötte napjait.

Egyik költőjük az arab pusztá fiait dicsőíti, s a hősökre váró nehézségeket így ecseteli:

*Fel hát, anyám fiai, fel hát, s
kantározzatok!
Más nép közé vágyom én, itthagylak
már bennetek.
A szükség parancsol, míg fennragyog
a holdvilág...*

*Három hű társam marad, kárpótlásul
több se kell:
bátor szívem, villogó kardom, nagy
erős íjam
hangja pengő-pattogó, fája csupa
drágakő,
mestermű ez, kész remek, s rajta
széles vállszíjam.*

*Ha nyílvesszőm elsuhan róla, úgy
jajong, akár
hányt-vetett anya, kitől elvették a
kisdedet...*

*Nem vagyok gyorsszomjú rest,
estetájt legeltető,
ki tevékre nem vigyáz, s nem köti fel
tőgyüket.*

*De gaz gyáva sem vagyok, női közt
honn lebzselő,
ki csak magáról mesél, szája soha be
nem áll;
s ijedős strucc sem vagyok, melynek
szíve megremeg,
ha a füttyös kis madár fel-felrebben és
leszáll.*

*Sem pimasz szoknyabolond, széptevő
cenk nem vagyok,
festett szemhéjas ficsúr, olajjal
kenekedő,*

*sem kinek erényeit túlszárnyalják
vétkei.*

*Hideg éjjel a vadász íját is elégeti...
érintetlen hagyva nőt s nem kívánna
magzatot,
mentem rendületlenül félelmeknek
éjjelén.*

*Átszelém a szélesepert sivatagot –
mint a pajzs
háta – mozgó lábamon, e nagy
homoktemetőt...*

A kard és az íj mellett hű társ a pusztában a teve. A gúnydalai miatt huszonhat éves korában megöletett Tarafa ibn al-Abd volt az első, aki megénekelte a vándor és a harcos eme hű társát.

Nemhiába volt a görögöknél a bornak istensége, az araboknál a bordalt önálló műfajjává egy kalifa, II. Valíd fejlesztette, aki így énekelt: "Esküszöm Allahra, s a szent angyalokra és isten jámbor szolgálóira: vágyódom zenét hallani, jó bort inni, szép arcokat csókolni."

Muávijának és feleségének e kivitellel az volt a céljuk, hogy fiuk a tiszta arab nyelvet tanulja meg, s távol tartsák őt az udvar rontó hatásától. A későbbi omajjád kalifák is folytatták ezt a hagyományt: a Szír-sivatag határán palotákat építettek, s elsajátították az igazi arab virtust. Mi volt ez? Nem az in vino veritas, hanem az in vino virtus, hiszen a beduin az erényt így értelmezte. "A fukar és fösvény, ha a bujdosó pohár hozzá eljut, bőkezűvé válik" – írja Omar ibn Kulthúm (Kulszum), aki fogolyként így énekelt:

Nos, rajta hát, ha ránk már a halál

vár

Hadd érjen el vidáman, részegen!

De nemcsak a finom, hajlékony, erőteljes, férfias arab nyelv elsajátítására vonultak sokan (és nem csak költők) a beduinok közé a sivatagba. Egy beduin így válaszolt egy városi böjtölőnek, aki szemrehányásokkal illette: "Légy álhatatos böjtölésedben, de hadd étkezzem én. Csak szomjúhózzál te, én meg iszom, majd meglátjuk aztán, ha mindketten meghalunk, melyikünk kerül a pokolba." Mohamed egyik ütközetében részt vett egy beduin. Megkérdezték tőle: hogyan tetszett? "Jól, válaszolta. A háború miatt Mohamed elengedte nekünk az imádkozás egyik felét, remélem, hogy következő alkalmával a másik felétől is felment bennünket." Vagyis a sivatag a szabadságot jelentette a beduinoknak akkor is, ma is. Mert mit adott Allah a beduinoknak? Az iszlámot, vallotta Mohamednek egy beduintársa, pedig "azt senki sem kérte. Amit mi kérünk, az az: juttass bennünket a paradicsomba." Pedig a borivásért 40–80 korbácsütés járt, s amikor éppen az apa, Muávija volt az, aki elől járt a Próféta családjának (pontosabban: Ali családjának) becsmélésében, nem csodálkozhatunk azon, hogy utódai nem kímélték még a vallást sem.

Az iszlámellenes hangulat II. Valíd uralma (743–744) alatt érte el tetőpontját, aki cafatokra nyilazta a Koránt, e szavak kíséretében: "Fenyegetést intézel az ellenszegülő makacsok ellen. Íme, én vagyok a makacs ellenszegülő... Ha megjelenysz istened előtt... csak mondd neki: Uram, széttépett engem Valíd."Elképzelhető, milyen fokon állt az udvarban a vallás gyakorlása. Valíd meg is kérdezte egyik bordalában:

"Valamennyi bűn által bemocskolva; nem vagyok-e mégis a vallás és a kormány feje?" (Az volt. De nem sokáig, mert unokatestvére megölte.)

Érdekes, hogy az iszlám létrejöttében oly nagy szerepet játszó városok, mint Mekka és Medina "jellege" az Omajjádok alatt teljesen megváltozott. A hódító háborúk során meggazdagodott hívő arabok igen jelentős része ide vonult vissza vagyonával. Így mindkettő az "újjgazdagok" gyülekezési helyévé, s ezzel együtt egyre inkább a világi örömök színterévé vált. Jellemző, hogy az iszlám kultúra

virágkorában a két hedzsázi testvérváros nem a tudományok – akár csak a vallástudományok – központja lett, hanem a zene, az ének, a költészet – és természetesen a szerelem – otthona. Ezzel szemben az Omar által alapított két katonai táborból kinőtt Kúfa és Baszra a muzulmán világ szellemi életének központja lett.

Muávija, bizánci alapokon és mintára, jól szervezett államot teremtett rendszeres postaszolgálattal és központi nyilvántartó irodával. Ha a birodalom, pontosabban: uralma érdeke azt követelte, akár nem igazhívókat sem habozott fontos állami tisztségekre kinevezni: orvos, az egyik tartomány pénzügyi kormányzója, udvari költője stb. keresztény arabok voltak. A keresztények – pl. a szír jakobiták és a libanoni maroniták – olyan bizalommal viseltettek a kalifa iránt, hogy vallási vitáikat is elébe tárták és tőle várták a döntést.

Bel- és külpolitikai sikereinek kovácsa – saját tehetségén túl – elsősorban az a politikusi és hadvezéri garnitúra volt, amely szolgálatkészen vette körül, olyanok, mint Amribn al-Ász, Megira ibn Súba és Zijád ibn Abih. Az első kettő régóta nagy szerepet játszott a hódításokban és a belpolitikában, a harmadikról viszont külön is szólnunk kell. Ha a muszlim történelemben Muávija különleges szerepet játszhatott annak ellenére is, hogy mind apja, Abu Szufján, mind anyja, Hind a Próféta halálos ellenségeiből lettek – kényszer hatása alatt – annak híveivé, úgy még inkább elmondhatjuk ezt Zijád ibn Abihről. A név maga annyit tesz, hogy "Zijád, apjának a fia", azaz nincs megnevezve, kinek a fia. Zijád egy rabszolganő és Muávija apjának, Abu Szufjának rendkívül tehetséges gyereke volt, aki a legteljesebb odaadással szolgálta féltestvére ügyét. Igaz, a kalifa, az iszlám törvényei szellemében, testvérenek ismerte el őt, sőt feltételezték, hogy saját gyermeki helyett Muávija őt akarta utódjának megnevezni. Zijád azonban 673-ban meghalt. Mint baszrai helytartó, négyezer fős, kitűnően kiképzett testőrségével kegyetlenül leszámolt Muávija ellenfeleivel, a haridzsitákkal, majd – Megira halála után a kúfai helytartói tisztet is megszerezte – a síitákkal is, és a kalifátus Mezopotámiától keletre elterülő részeinek szinte teljhatalmú uralkodója lett. Ő kezdte meg e keleti területek

arabizálást. A 660–670-es évek fordulójára Zijád a keleti, Amr a nyugati és déli részeket pacifikálta, sőt az utóbbi a birodalom határait kiterjesztette Ifrikíjja területére, s 670-ben megalapította Kairuánt. Hatalmas építkezések indultak; 665-re felépült a baszrai, 670-re a kúfai nagymecset.

Annak ellenére, hogy a szír-arab hagyomány jó muzulmánként tartotta Muáviját, az arabiai arabok, különösen a szent városok lakói, elítélték és hitetlennek tartották. Haszán halála óta minden Muávijával szemben álló erő a Medinában élő Huszeinbe vetette reményeit – kivéve természetesen a háridzsitákat. Irak és az egykori Perzsia lakói, akik Zijád hatalmát nyögték, valamint Arábia igazhívó muzulmánjai nehezen viselték az Omajjád despotizmusát, s egyszermind a Próféta prédikálta tanokkal ellentétesnek, teljes mértékben világinak tartották uralmát. A medinai muszlimok voltak a legaktívabbak, akiknek Huszein, Ali kisebbik fia mellett potenciális vezetőjük Abdalláh ibn Zubair volt, annak a Zubairnak a fia, akit még Omar jelölt ki a kalifaválasztó tanácsba.

A medinaiak elégedetlenségét azonban Muávija még csírájában elfojtotta. Helytartói kézzel tartották a birodalmat, így figyelmét a külső hódítások felé fordította. Már 663-ban is küldött Konstantinápoly ellen csapatokat, megszegve azt a Bizánccal kötött fegyverszünetet, amit évi adó fizetése ellenében vásárolt meg II. Konsztantinosztól, s amelyre az Ali ellen viselt háború miatt volt szüksége. Muávija hadai Kis-Ázsián át vonultak a Bizánci Birodalom fővárosa ellen, míg flottája fia, Jazíd vezetésével érkezett meg a város alá 669-ben a szárazföldi erők parancsnoka, az idős al-Anszári támogatására. At-Tabari szerint Jazíd a csatában bátornak és rátermettnek bizonyult, és kiérdemelte az "arabok ifjú bajnoka" címet. Végül azonban nem tudták bevenni a várost, és a korábbi hódítások egy részét is elvesztették Kis-Ázsiában.

Még kétszer támadtak az omajjád kalifák Konstantinápolyra, egyszer még Muávija életében, a 674-től 680-ig tartó hétéves háborúban – ekkor ismerhették meg az arabok az ún. görögtüzet, amelyet IV. Konsztantinosz császár csapatai 677-ben használtak

először –, és egyszer a több mint egy évig tartó ütközetben, 716 augusztusa és 717 szeptembere között. Ekkor a képrombolást megindító III. Leó császár, a kiváló hadvezér nemcsak Kis-Ázsia partvidékét hódította vissza, hanem Anatólia egyéb területeit is.

Amr ibn al-Ász hódításai óta nemigen foglalkoztak Damaszkuszban Afrikával. Most Okba ibn Náfi vitte mind nyugatabbra a muszlim seregeket: Fezzán lakóit adófizetésre kötelezte, majd Ifrikíjja ellen vonult. Itt a muszlim hajóhad is győzelmet aratott: kihasználva a II. Justinianus császár és a bizánci arisztokrácia közötti ellentéteket, 695-ben elfoglalta Karthágót, új, a későbbi arab történelemben nagy szerepet játszó várost alapítva: Tuniszt. A 670-ben alapított Kairuán (Kairaván) katonai tábor a vidék mind jelentősebb központjává, hamarosan "fővárossá" fejlődött, ahol csakhamar felépült a máig fennmaradt, Okba nevét viselő nagymecset. Ezt tartják az afrikai iszlám legszentebb épületének. Felépítéséhez az építőanyagot a táborváros melletti római kori Colonia Sabrata romjaiból szerezték.

Okba még másfél évtizedig harcolt a berberек ellen, akiknek pacifikációja rendkívüli nehézségeket okozott nemcsak Muávijának, hanem az utána következő omajjád kalifáknak is. Okba tettei és az észak-afrikai háborúk története máig élnek az arab legendákban.

E csodás tettek mögött alig maradt el a birodalom keleti határait kiterjesztő Obajdalláh, Zijád fia, aki atyjához méltóan és híven szolgálta nagybátyját. Apja halála (673) után ugyanis Obajdalláh kapta meg a keleti tartományokat. Ő volt az első arab vezér, aki átlépte az Oxust (mai nevén: Amu-darja), s meghódította a Buharáig terjedő területeket. E vidék – Transzoxánia – igazgatására a kalifa saját fiát, Szaídot nevezte ki, aki tovább folytatta a terjeszkedést: elfoglalta Szamarkandot, s így az Amu-darja és a Szír-darja közötti terület jelentős része az Omajjád Birodalomhoz került. Egyik hadvezére, Mohallab ibn Ali Szufra egészen az Indusig tolta előre a birodalom határait, de akkor azt megtartani még nem sikerült.

Muávija időközben azzal foglalkozott, hogy az iszlám hagyományokkal ellenkező öröklési elképzelését elfogadtassa, s fiát, Jazídot tegye meg örökösének. Sok helyen erős volt az ellenállás, leginkább Medinában, ahol Marván, a helytartó hiába próbálta meggyőzni az előkelőket. Ezért Muávija maga indult a Próféta városába, s végül is keresztülvitte akaratát. Sőt itt, Medinában tette Muávija kalifa, és éppen a szent mecsetben, a nyilvános prédikáció részévé az Ali és családja elleni átkot Haszán halála után. Bár Szaid ibn Abi Vakkás, a medinai hittudós tiltakozott ez ellen, a tudós halála után Muávija mégis csak végigvitte akaratát, és érvényben is maradt II. Omár kalifa trónralépéséig, 717-ig.

Amikor Muávija kalifa 680 áprilisában Damaszkuszban elhunyt, fia, Jazíd ellenállás nélkül foglalhatta el a trónt, amelyet atyja, az "arabok királya" hagyott rá.

Az arab iszlám időszakának egyik leghosszabban uralkodó kalifája Muávija volt. Ha két évtizedes uralkodásához hozzászámítjuk azt az időt is, amit mint Othmán helytartója a szír–palesztin tartomány élén töltött, elmondhatjuk: a Damaszkusz szinte korlátlan hatalmú uraként eltöltött közel negyven év párját ritkítja az arab iszlám, sőt az iszlám történetében is. A 640-es években ő szervezte meg az iszlám első hajóhadát, amellyel 648-ban meghódította Ciprust, majd 654-ben az Alexandria előtti tengeri csatában ő verte szét a bizánci flottát is. A hódításokon és az iszlám elvekkal szemben álló örökletes kalifaság intézményének bevezetésén túl is nagyot alkotott. Mindenekelőtt azzal, hogy megszervezte a birodalom politikai igazgatását.

A birodalom közigazgatási felosztása Muávija idejében, de a többi omajjád kalifa, sőt az első abbászida kalifák idejében is bizánci, illetve perzsa mintára alakult. Az egyes tartományok nagyságukat és lakosságukat számát tekintve jelentősen eltértek egymástól. Az Omajjádok alatt az első tartomány természetesen Szíria volt, s csak az ötödik Hedzsáz, a szent városokkal (a mai arab térségben még négy volt: al-Irák, Jemen, Egyiptom és Ifrikíjja).

Ezeket az egymástól oly különböző területeket Muávija megpróbálta egységesíteni és jobban központosítani. Ezért öt alkirályságot szervezett:

1. *Iraki alkirályság*, Kúfa központtal. Ide tartozott két hatalmas térség: Merben székel a Horaszán és Transzoxánia igazgatására kinevezett kormány helyettese, és Daibál kikötővárosban a másik helyettes Szind és Pandzsáb igazgatására.

2. *Hedzsázi alkirályság*, Medina központtal. Ide tartozott Jemen (Hadramauttal) és Nedzsd (Bahreinnel és Ománnal). Azaz az iraki alkirályság az egykori Szasszanida Birodalmat foglalta magában, míg a hedzsázi az Arab-félszigetet.

3. *Al-Dzsazira alkirályság* (az egykori Szasszanida Birodalom nyugati része, a "Sziget": a két folyóvölgy, azaz Mezopotámia, Arméniával, beleértve Kis-Ázsia keleti területeit), Moszul központtal.

4. I Egyiptomi alkirályság (a Núbiai-sivatag délen és a Líbiai-sivatag nyugaton), Fuztát székhellyel.

5. *Ifrikíjja alkirályság* az egykori Pentapolisztól (Cyréné, Apollonia, Ptolemais, Arsioné, Berenice) Tripoliszon (Leptis Magna, Oea, Sabrata) és Numídián át Mauretániáig és Hispániáig (ide tartozott Szicília is), Kairaván (Kairuán) székhellyel.

A politikai adminisztráció, az adószedés és a vallási irányítás három különálló funkcióját három különböző tisztviselő irányította. Az alkirály, az emír vagy Iszáhib saját prefektusait (ámil) maga nevezte ki; a kinevezett hivatalnok nevét azonban továbbítani kellett a kalifának. Az alkirály tartományában politikai és katonai teljhatalommal rendelkezett. Az anyagiak mindenképp fontosságát mutatja, hogy az adószedőt (száhib al-harádzs) gyakran maga a kalifa nevezte ki az alkirály tartományába, azaz a bevételeket gyakran a kalifától közvetlenül függő személyre bízták. Erre először ugyancsak Muávija idejében volt példa, az egyik leggazdagabb tartomány fővárosába, Kúfába maga a kalifa nevezett

ki az alkirálytól független adószedőt. A helyi kormányzást és ügyintézést, valamint a katonák zsoldját a helyi adókból fedezték, a maradék a kalifa kincstárába került.

Miután Muávija kalifa egyszer észrevette, hogy néhány utasítását meghamisították, létrehozta az ún. iktatóhivatalt, ahol minden hivatalos dokumentumról másolatot kellett készíteni, s azt megőrizni. Bár Muávija nem volt Alihoz hasonló kiváló katona, mégis ő volt az, aki már damaszkuszi helytartó korában létrehozta az ütőképes hadsereget. Ahogy a közigazgatás alapját, úgy a hadsereget is bizánci módra szervezte. Öt részre osztotta: központi rész, két szárny, elővéd és utóvéd. Alapformája a sor volt. Ez a rendszer az utolsó omajjad kalifáig, II. Marvánig volt érvényben, ő a kis csapatvezetők rendszerét vezette be. Gyalogságból, lovasságból, tüzérségből és – Muávija óta – tengerészeti erőkből állt a hadsereg. A flotta ugyancsak bizánci módra szerveződött; a harcoló egység a gálya volt, alul legalább huszonöt ülésel mindegyik oldalon, s az evezősök is – minden ülésen két-két fő, tehát összesen legalább száz ember felfegyverezve; a harcosok a felső fedélzeten voltak. A hatvanezer főből álló hadsereg fenntartása kb. hatvanmillió dirhembe került.

Ez a közigazgatási beosztás és a hadsereg olyan társadalmat szolgált és védelmezett, amelyben a lakosság négy, jól elkülöníthető és elkülönülő részre oszlott.

A legfelső osztályba az uralkodó arab muzulmánok tartoztak. A második osztályba az iszlámot felvett arab és nem arab lakosság, ők az ún. kliensek. A harmadik osztályba az egyéb egyistenhívő vallások tagjai tartoztak, az ún. dzimmik. A negyedik osztály, a rabszolgáké a muszlim társadalom legalján állt. Számuk több millió volt; muszlim embert tilos volt rabszolgává tenni, ugyanakkor ha egy rabszolga felvette az iszlámot, attól automatikusan nem vált szabad emberré.

Miután a termékeny Horaszán, al-Irak és Egyiptom integráns részét képezték Muávija birodalmának, a kalifa igen gazdag volt

(hiszen a rendelkezésünkre álló adatok szerint, az egész birodalom mindenkori összes bevételeinek negyede–fele származott e három területről). Muávija így lehetett bőkezű mecénás: sereglettek is az írók, költők, művészek, tudósok Damaszkuszba, ahol nem láttak különbséget az istentiszteletkor a szószer (minbár) legfelső lépcsőjén teljes fejedelmi díszben ülő kalifa udvartartása, valamint egy "Isten kegyelméből" uralkodó király udvara közt. Muávija "királyi" udvarában élt az első arab történész, Abid ibn Sarja, aki a korai arab királyok történetével ismertette meg a kalifát. Itt élt az első arab "udvari orvos", ibn Uthál, aki ugyanúgy keresztény volt, mint "Arábia Ovidiusa", Omar ibn Abi-Rábia és a plátói szerelem finom hangú dalnoka, a keresztény jemenita arab, Dzsámil. Muávija kalifa udvartartásába tartozott a keresztény költő, a dicsőítő verseket író al-Akhtál. Az első orvosi könyvet ugyancsak Muávija uralkodása alatt fordította görögről arabra – s ez lett az első arab nyelvű tudományos könyv is – a perzsa származású, zsidó vallású Maszardzsana. Az első arab szótár megteremtője, Khálid ib Ahmed is ekkor élt Damaszkuszban, akárcsak a jeles jogtudósok, Haszán al-Bászri és Siháb az-Zuri is. De meg kell emlékezni a keresztény teológusról, aki sokat tett azért, hogy a muszlim arabokhoz eljusson a keresztény erkölcsstan és a görög tudományos gondolat: Damaszkuszi (Szent) Jánosról. Muávija családja kitett magáért a tudományokban való jártasságával is: egyik unokája görög és kopt nyelvű orvosi és csillagászati könyveket fordított arabra.

ABDAL MALIK 685–705

Az arab nemzeti birodalmat megteremtő Muávija kalifa fia és unokája alig négyévi uralkodás után elhunytak és az unoka, II. Muávija, halálos ágyán visszaadta az igazhívők gyülekezetének a kalifaválasztás jogát. Így került előtérbe a család másik ága. Ennek a családnak a feje – a négy évtizeden át a mindenkori hatalom árnyékában élő – Merván – 684. június 22-én elnyerte a kalifai méltóságot. A Muávija fiának, Jazíd kalifának az özvegyét, II. Muávija anyját a hatalom megszerzése érdekében feleségül vevő Mervánnak a nő lett a veszte: az idős Merván nem a jelentéktelen, tizenhat éves Khálidot, felesége fiát tette meg utódjának, hanem saját, nem mindennapi tehetségű gyereket, I Abdal Malikot. Ezért felesége ismét megözvegyült: megmérgezte férjét.

Az ilyen körülmények közt hatalomra kerülő kalifának súlyos gondokkal kellett szembenéznie uralkodása ideje alatt (685–705). A hatalmas megpróbáltatások ellenére igazságos, a tudományokat és művészeteket pártoló államférfi volt, akinek még arra is volt gondja, hogy jóvátegye elődeinek az iszlámmal szemben elkövetett bűneit. (Ő maga a bor féktelen élvezetével szakított: havonként csak egyszer ivott, "de akkor hányásig".) De utódaival szemben is kíméletlen volt (nem I. Omar kegyetlenségével), ha részegeskedésen kapta őket. Unokája, a minden vonatkozásban rendkívül tehetséges Valíd (aki pl. az arab bordalt mint önálló műfajt megteremtette) részegeskedésével botrányt okozott, ezért mekkai zarándoklatra küldte, ahol ugyancsak botrányosan viselkedett. Nagyapja ezért nemcsak "hercegi" évjáradékát vonta meg, hanem trónutódlási igényétől is megfosztotta (hogy végül néhány hónapra kalifa lett, a véletlen műve volt). Volt még egy nagy kalifa-költő, az "egynapos kalifa", Ibn al-Mutazz:

*Éj vándora, sírni nem ún soha,
könnye folyik a föld orcáira*

– írja a felhőről azonos című költeményében. Hasonlóan érzékletes a déli napról írt verse:

*Nyeli árnyékát a nap, a falánk,
mint rőzsegyűjtő ágait a láng.*

Egyébként Abdal Maliknak két olyan fiából lett kalifa, akikben nem sok öröme telt volna, ha megéri trónrakerülésüket: az ivászatban és az érzéki örömeiben mértéket nem ismerő, mindössze két évig uralkodó Szuleimán (aki Bizánc meghódításáról álmodozott józan pillanataiban), és az ugyancsak rövid ideig uralkodó II. Jazíd, aki egyik nagy orgiája alkalmával kedvenc énekesnőjének torkába szőlőszemet dobott, amitől a nő megfulladt, ezért a kalifa önkezeléssel vetett véget életének.

A Próféta halálától eltelt több mint fél évszázad alatt még soha olyan időszak nem volt, hogy az elégedetlenség olyan elemi erővel tört volna felszínre, mint a 680-as évek közepén. Még felsorolni is lehetetlen a birodalom különböző területein dühöngő lázadásokat. Politikai és vallási pártok, a legkülönbözőbb érdekcsoportok, kalifa- és ellenkalifa-jelöltek fellépése bontotta meg a világtörténelem adigi legnagyobb birodalmának belső békéjét, komolyan veszélyeztetve az állam egységét, sőt fennmaradását. Mindezek mellett a külső erők támadásaival is számolni kellett.

Abdal Maliknak mindenekelőtt – és változatlanul – számolnia kellett az évek óta a legfelső hatalomra aspiráló, s a tényleges hatalmat több tartományban is kezében tartó Abdalláh ibn an-Zubair ellenkalifával. De talán még nála is veszélyesebb volt az ún. Muhtármozgalom, amely – Huszein megbosszulására – a síita híveket Ali egyik életben maradt, Hanafijától származó fia, Mohamed köré igyekezett tömöríteni, s amely vérengzésével valóságos rémuralmat gyakorolt Irakban. Így e nagy képességű és gazdag tartomány mind a kalifa, mind az ellenkalifa uralma alól kiszakadt. A kalifára, az ellenkalifára és a hatalomra törő síitákra egyaránt veszélyes volt a háridzsiták harcias, lázongó tömege csakúgy, mint az Abdal Malik kezét a fővárosban és környékén megkötő kajszita–kelbita ellentét.

Abdal Malik elsőként legveszélyesebbnek tartott ellenfele, Muhtár ellen indult. Hogy milyen jelentőséget tulajdonított a síita lázadásoknak, azt nemcsak az ellenük küldött sereg nagysága mutatja, hanem az is, hogy a birodalom két legkiválóbb hadvezérét, Obeidalláhot és Huszein ibn Numairt állította a hadsereg élére. Muhtár ügyesen fanatizálta katonáit; egy Ali-ereklyét hordatott katonái előtt a csatában, s a döntő pillanatban fehér galambokat röppentett fel, hogy íme, még az égiek, az angyalok is az ő segítségükre sietnek. Végül sikerült a kalifa seregét tönkrevetni, s mindkét hadvezér elesett a csatában. Muhtár nem sokáig örülhetett e kétségtelenül óriási hadi sikernek, mert a győzelem minden ellenfelét csatasorba állította ellene. Fővárosát, Kúfát az ellenkalifa által küldött sereg, továbbá Zubair testvére, a baszrai helytartó, Muszaab ibn Zubair és a horaszáni helytartó, Muhallab csapatai vették ostrom alá, s az egymástól függetlenül, de egyazon célért – a síiták legyőzéséért – küzdő két hadseregnek 687 áprilisában sikerült szétzúznia az ellenállást. Muhtár maga is elesett a csatában.

Ezzel a frontok valamelyest tisztázódtak. A birodalom felett azonban még mindig két kalifa uralkodott: Abdal Malik és Abdalláh ibn az-Zubair. A damaszkuszi kalifa tudta: csak úgy győzhet, ha a Muhtár ellen diadalmaskodó hadvezért, ellenfelének az iraki síiták körében egyébként nagyon népszerűtlen öccsét, a hatalmas baszrai helytartót, Muszaab ibn Zubairt megsemmisíti. Ezért 690-ben megindult a kalifa vezette szír sereg Muszaab ellen. És győzedelmeskedett. Abdal Malik azonnal Mekka ellen fordult. Hat hónapi ostrom után sikerült bevennie a várost, ezúttal is hatalmas pusztítást okozva a szent város ereklyéiben, mindenekelőtt a Kábában. Abdalláh csakúgy, mint fél évvel korábban testvére, hősieles küzdelemben esett el Abdal Malik még ugyanebben az évben Horaszán helytartója, Muhallab ellen vonult, és ismét győzelmet aratott.

690-et az egyesülés évének nevezik: Muávija hatalmas birodalma ismét egy uralkodó hatalma alá került. Bár a nagy ellenfelek egymás után eltűntek, megmaradtak a rendkívül veszélyes, folyton lázongó

háridzsiták. Ezeknek az egyik legszélsőségesebb szektáját a "hitetlenné" vált muszlimok csecsemőit is kiírtani akaró Náfi ibn Azrak vezette. A kalifa Mekka alatt győztes hadvezérét, a rendkívül szegény sorból származó tanítót, Haddzsádzs ibn Juszufot, később a Baszra központtal az egész keleti rész helytartójává, teljhatalmú alkirályává megtett kiváló államférfit küldte az azrakiták ellen. Haddzsádzs kíméletlenül leszámolt minden háridzsita, alida és másfajta kísérellettel, ami a birodalom e leghatalmasabb, az Eufrátesztől az Indusig, az Aral-tótól az Arab-öbölíig terjedő területén fellépett. Hozzá képest Muávija kegyetlen itteni helytartója, Zijád csak tanulónak látszik: az arab évkönyvek az arab történelem legkegyetlenebb zsarnokának nevezik. 695–704-ig, amíg Haddzsádzs e hatalmas térség alkirálya volt, százhuszezerre teszik áldozatainak számát (fennmaradt bemutatkozó pénteki szónoklata, amelyben világosan kifejtette programját: bármi áron fenn fogja tartani a rendet, a birodalom belső fejlődéséhez szükséges nyugalmat).

Csaknem egy évtizedig tartott a külső veszély elhárítása. 686-ban a Bizánci Birodalom csapatai kiűzték a muszlimokat egész Örményországból, és egykori észak-afrikai gyarmataik jelentős részét is visszafoglalták. Miután a birodalom fő központjainak nyugalma helyreállt, a kalifa két öccsét küldte a bizánciak ellen: Mohamedet északra, Arménia, Abdel-Azízt nyugatra, Ifrikíjja visszahódítására. Mohamed a 693-tól 703-ig tartó hosszú harcok eredményeképpen visszahódította a Kaukázus, a Fekete-tenger, a Tigris és az Eufrátesz forrásvidéke, valamint a Kaszpi-tenger közt elterülő rendkívül értékes, főleg örmények lakta térséget. Hasonlóan nehéz, küzdelmes vállalkozás volt Észak-Afrika nyugati térségeinek vissza- és meghódítása.

A szabadságukra mindig is féltékeny berber törzsek nem akartak beletörődni sem az arab hódításba, sem az iszlám jármába. A 680-as években az Aurász-hegységben egy Káhina nevű próféta gyűjtötte maga köré a berbereket, akik felkeltek az idegen elnyomás és vallás ellen. Az egyiptomi helytartó, Abdel-Azíz, Haszan ibn an-Numánt küldte negyvenezer katona élén részben a Karthágó

környékén bizonyos területeket visszafoglalt bizánciak, részben a prófétanő ellen. A bizánciak fölött viszonylag könnyű győzelmet arattak, sokkal nehezebb volt az arabok dolga a berberék ellen. Káhina csapatai legyőzték Haszan hadseregét, ő maga azonban a győzők között szinte hagyományos perpatvaroknak esett áldozatul. Gyermekeit Haszan táborába küldte, hogy felvegyék az iszlámot, ő pedig az Aurász-mocsarak egyik, róla Káhina kútjának nevezett forrásánál fejezte be életét.

Abdel-Azíz a végül is győztes Haszant visszahívta, a helyébe kinevezett Músza ibn Nuszair csapatait pedig kiegészítette az arabokhoz csatlakozott berberekkel, meghódította Numídiát és Mauretániát, s egészen az Atlanti-óceánig nyomult előre. A birodalom az Atlanti-óceántól a Vörös-tengerig, innen az Indusig terjedt.

Abdal Malik nemcsak helyreállította Muávija birodalmának egységét, még ki is tolta annak határait, sőt képes volt visszaállítani a kelbiták és kajsziták közti egyensúlyt és békességet, ami annál inkább figyelemre méltó, mert a kajsziták 687-es árulása végül is egyik legnagyobb vereségét jelentette. E tette és a birodalom népeinek békéjére, belső felvirágoztatására hozott intézkedései, az a bőkezűség, amellyel a művészeteket, az irodalmat és az építészetet pártolta, nemcsak az Omajjádok, hanem az iszlám valaha élt legnagyobb kalifái közé emelik.

Abdal Malik parancsára építették a jeruzsálemi Kubbat az-Szahra nevű csodálatos mecsetet (687–692 között), amely jelkép is: a zsidóknak, a keresztényeknek és a muszlimoknak egyaránt szent sziklákra épült. Legalábbis az utókor így mondja. Maga a kalifa azonban világosan megfogalmazta az építés előtt politikai célját: ezzel akarta bizonyítani az iszlám győzelmét a kereszténység és a judaizmus felett. Az épület belsejében ma is látható a 7. század végén felrakott mozaik, amelyen 240 méter hosszúságban – kék alapon arany betűkkel – ott van egyebek közt az a szöveg, amely tagadja a "megtestesülést", s ami ennél fontosabb: "Ezt a kupolát Allah szolgája, az igazhívők emírje, imám Abdal Malik építtette a 72.

évben. Allah fogadja el tőle." Egyébként azért Szikla Dóm, mert az oszlopok közé elhelyezték a Burák lábnyomát tartalmazó sziklát (Burák volt az a paripa, amelyen Mohamed egyetlen éjszaka alatt nemcsak a hetedik mennyországba emelkedett, hanem Medinából Jeruzsálembe érkezett). Abdal Malik kalifa alakíttatta át a damaszkuszi Keresztelő (Szent) János Templom egyik felét muszlim imahellyé (a másik felét meghagyta a keresztényeknek), valamint a jeruzsálemi Al-Aksza (a "legtávolabbi") mecset építésére is ő adott parancsot (amelyeket fia, I. Valíd uralkodása alatt építettek át, illetve fel). Mindez és a birodalom más részeiben végrehajtott vallási célú építkezések az igazhívők vallásos épülését is szolgálták. Így pl. az első számú muzulmán szent helyen, Mekka városában ő építtette a Kába körüli legősibb épületet tikfaoszlopos árkádokkal és aranyozott oszlopfőkkel.

Abdal Malik a határok biztosítása mellett a közigazgatás megszervezésére is nagy gondot fordított.

Rendkívül fontos szerepe volt a hatalmas birodalomban a postahivataloknak (díván al-baríd). Az érdek itt is az Omajjádoké: I. Muávija volt az, aki megszervezte, de birodalomszerte Abdal Malik hozta létre. Élén a Iszáhib al-baríd állt, a posta mellett ő volt a kémhálózat főnöke is; a kémek között sok nő is volt, s előszeretettel alkalmaztak kereskedőket és orvosokat is. A postát állami feladatok megoldására hozták létre, de korlátozott mértékben magánszemélyek is felhasználhatták. Minden tartományi székhelynek volt postahivatala, s az egyes nagyvárosokat összekötő utak mentén postaállomások, karavánszerájok, fogadók sorakoztak. A bagdadi postafőnökségnek voltak útleírásai a birodalom egész postai hálózatáról, az állomásokról, az állomások közötti távolságról stb., ezek a leírások a kereskedőket, az utazókat és a zarándokokat segítették.

A birodalom igazgatásához nemcsak hivatalnokokra, hanem fegyveres testületre is szükség volt. Ezt szolgáltatta a rendőrség. A rendőri osztály, a Idíván as-surtah élén egy magas rangú hivatalnok állt, aki a rendőrség egyszersmind a kalifa testőrségének a főnöke is

volt. Minden nagyvárosnak megvolt a maga külön rendőrsége. Feladatuk a piacok felügyeletét és az erkölcsök védelmét kapták. Kötelességük volt ellenőrizni a kereskedelemben használt súlyokat és mércéket, üldözni a törvény által tiltott cselekedeteket, mint a bor nyilvános árusítása, a hazárdjátékok, az uzsora. De mint al-Mavárdi írja, még arra is ügyelniük kellett, hogy az öszülő szakállukat festőket, akik így akarták elnyerni a nők kegyét, megbüntessék.

Abdal Malik legjelentősebb tette mégis pénzreformja volt: ő volt az első kalifa, aki saját, arab iszlám pénzrendszert teremtett. Az első időkben görög és perzsa pénzek voltak forgalomban; később a görög császár vagy a perzsa király arcképe díszítette a pénzre Korán-idézeteket verettek. Ahogy "arabizálta" a közigazgatást, az arab lett a hivatalos nyelv, úgy arabizálta a pénzrendszert is: 4,25 g-os aranyérmét – dinárt – és 2,97 g-os ezüstérmét – dirhemet – vezetett be: az iszlám mellett ebben látta a birodalom számtalan etnikuma elarabosításának lehetőségét, azzal együtt, hogy minden etnikum számára igyekezett az arabtal egyenlő jogokat biztosítani. Ehhez nagyon nagy segítséget jelentett az iszlám egyenlőséget hirdető tana. Abdal Malik állama mégis arab nemzeti állam volt. Ő volt az első kalifa, aki külön napokat szentelt a panaszok és fellebbezések személyes meghallgatásának. Uralkodása alatt lett az arab hivatalos, kancelláriai nyelv, s a tanítóból lett hadvezér, Haddzsász nevéhez fűződik mind az arab írás tökéletesítése, mind a Korán-kéziratok magánhangzókkal és mássalhangzójelekkel való ellátása.

Nagy és önzetlen tette Abdal Malik kalifának, hogy Egyiptom egykori helytartójának, Abdul-Aziz ibn Mervánnak Medinában nevelkedett, rendkívül tehetséges fiát, Omart nemcsak Damaszkuszba hívta, hanem leányát is hozzáadta feleségül. Majd ő lesz az a II. Omar kalifa, aki az Omajja-család minden tagjától különbözik mély vallásossága, igazságszeretete miatt, s ebben a nagy előd, a rokon I. Omar kormányzási célját, módszerét és szellemét testesíti meg.

Abdal Malik – a legtöbb kalifához hasonlóan – kedvelte a költészetet. A korszak talán legnagyobb költőjét, I Leila Ahjaliját (a

halotti ének legjelentősebb alakja) az a megtiszteltetés érte, hogy a kalifa udvarában fogadta, sőt kúfai kormányzója, Haddzsádzs kegyeibe is ő ajánlotta. A kor egyik legjelentősebb költőjének, a keresztény al-Ahtálnak Abdal Malik tízezer dirhemet ígért, ha áttér az iszlámra (ő elfogadta a pénzt, de megmaradt kereszténynek). A jámbor muszlimok legnagyobb felháborodására azt is elnézte neki a kalifa, hogy selyem öltözetben, nyakában nagy aranykeresztrel, dús szakállán fénylő borcseppekkal, bejelentés nélkül berohanjon a kalifához. Abdal-Malik művét fia, I. Valíd (705–715) folytatta: nemcsak konszolidálta a birodalom belső egységét, rendjét, s nemcsak gazdaságilag fejlesztette hatalmas országát, de még határait is kiterjesztette. Uralkodása alatt lépnek először muszlim csapatok a kontinentális Európa területére. Haddzsádzsot megerősíti az apja által adományozott alkirályi tisztségében, aki egyik tehetséges vezérét, Koteiba ibn Muszlimot Transzoxánia meghódítására küldi. Toharisztán (Tukhárisztán) elfoglalása után Fergána és as-Sás (Taskent) következik: ezzel a Szír-darja folyótól és a Tien-san hegységtől délre elterülő egész Közép-Ázsia az arabok birtokába kerül (legkeletibb pontja e hódításnak Kászar a mai Kína nyugati részén). Mohamed ibn Kászím átlép az Induson: Kasmírt és Pandzsábot hódítja meg. Abdal Malik másik fia, Maszlama, Valíd kalifa megbízásából Arméniából kiindulva elfoglalja Kappadókiát, és fővárosát, Tyanát. 707-ben majd a Kaukázustól északra, a Kaszpi-tenger partján fekvő Derbentet (Báb al-Abváb) hódítja meg. I. Valíd fia, I. Abbász pedig Kis-Ázsia déli, bizánci tartományai közül Kilikiát szerzi meg, Tarszusszal együtt.

A legfényesebb hódítások I. Valíd kalifa – akit Omar óta az iszlám legdicsebb hódítójának tart az arab hagyomány – Músza ibn Nuszair nevű vezérének, Numídia és Mauretánia meghódítójának nevéhez fűződnek. Arab és berber csapatainak egy részét (mintegy ötezer embert) egy tehetséges alvezérének, felszabadított rabszolgájának, Táríknak a vezetésével átküldi Ceuta urának, Julianus grófnak a támogatásával a szoros túlsó oldalára, az Ibériai-félszigetre (711. április), a Roderik herceg fellépése következtében polgárháború dúlt nyugati gót királyságba. A saját vezérével elnevezett hegynél (Dzsebel at-Tárík = Gibraltár) tábort ütött a kis sereg, majd megindult

az egykori Hispánia lakóinak gót uralom alóli felszabadítására. S valóban: a kemény gót elnyomás alatt élő lakosság felszabadítóként fogadta az arab-berber sereget, s a Jerez de la Frontera melletti nyolcnapos csatában (711. július 19–26.) Nemcsak a gót uralom sorsa pecsételődik meg Roderik sokszorta nagyobb seregének vereségével, hanem a félsziget egész lakosságáé is: háromnegyed évezredes muszlim uralom veszi kezdetét, amely alatt párját ritkító muszlim–keresztény–zsidó civilizáció bontakozik ki.

AL-MANSZÍR 754–775

Hogy mennyire nehéz – csaknem lehetetlen – a hatalmuk teljében lévő abbászida kalifák teljes családfáját megrajzolni, azt al-Manszúr le- és felmenői pregnánsan bizonyítják. A Próféta nagybátyjának, al-Abbásznak tizenhárom, utódot biztosító fia volt, köztük az első, Abdul-Abbász (hét, utódot biztosító fiával) és az ötödik az az Ali, akinek ugyancsak tizenhárom ilyen fiúgyermeke volt. Közülük a tizenharmadik az a Mohamed, akinek asz-Szaffáh, az első abbászida kalifa a harmadik fia volt, al-Manszúr pedig a hatodik. Al-Manszúr kalifának pedig tizenegy utódot biztosító fia volt, kb. hatvan fiúunokája és legalább háromszázötven fiú dédunokája. Az ükunokák száma – természetesen mindig csak olyan fiúkról van szó, akiknek fiúutódja született – már ezres nagyságrendű. Közük van az a Mutavakkil kalifa, akinek (mindenkori) négy felesége és négyszáz ágyasa sok száz fiúutódot biztosított. A bagdadi abbászida Mutavakkil három kalifafiút adott, a kairói abbászida Mutavakkil ötöt, akik közül az ötödik kalifa háromnegyed évszázaddal élte túl apját. Mindez azt jelenti, hogy ilyen körülmények között az egyenesági leszármazás könnyűszerrel biztosítható volt. A Próféta üknagyapjának, I Manáfnak egyik unokájától, Omajjától származik egy "igaz úton járó" kalifa, a nyolcvankét éves korában meggyilkolt Oszmán (Otmán) és minden omajjád kalifa, összesen harminckilenc. De Manáf fia volt az a Hásim, akinek leszármazottai – ha lehet – még ragyogóbb fejezeteket írtak az arab történelemben. Hásim egyik fia volt az a Muttalib, akinek egyik fiától, Abu Tálibtól származik a negyedik "igaz úton járó" kalifa, Ali – vagyis az Alidák –, másik fiától, Abdalláhtól született maga a Próféta, s egy harmadik fiától, Abbásztól származik minden abbászida kalifa (összesen ötvenhárom). Ők mindannyian a Koreis törzs tagjai voltak.

Köztük az egyik legjelentősebb személyiség a karcsú, magas, erős akaratú, kegyetlen Abu Dzsaafar, apjának, Mohamednek hatodikként született fia. Anyja nem volt az apja felesége, csak berber rabszolganője. A viszonylag idős Mohamed és a szép, fiatal,

kecses rabszolganő gyermeke a családfát "Győztessé tett" al-Manszúr fiú, a második abbászida kalifa, egy kalifának – al-Mahdinak – az apja és kalifák sokaságának az őse lett. A sok tucat abbászida kalifa közül al-Manszúr volt az egyik legtehetségesebb és legnagyobb kalifa, ugyanakkor a legkegyetlenebb is. Abu Hanífát, az első szunnita ortodox jogi iskola, a hanafita megalapítóját – aki Manszúr új fővárosa, Bagdad építésének az irányítója volt – azért végeztette ki 767-ben, mert, bár Ali pártjához húzott, ugyanakkor a fennálló hatalom iránti türelmességet hirdette, s nem volt hajlandó az Abbászidáktól bírói hivatalt elfogadni. A kalifa azonban a tudós emlékét megőriztette: Abu Hanífa sírja az Azamíja dzsámiban máig fennmaradt.

Jóllehet az Abbászidák a jog, a Próféta háza jogainak, valamint az istentelen és vallás nélküli Omajjádok ellen, a vallás jogainak helyreállítása érdekében indították "fekete forradalmukat", ténylegesen azonban mindenütt gyász kísérete csapataikat: Abbász, az első kalifa saját magát asz-Szaffának ("vérontó") nevezte, és mindenkit kivégeztetett, aki omajjád volt, legyen akár kalifa, mint II. Merván, vagy ártatlan csecsemő. Pedig a Próféta jövendölése így szólt: "Horaszánból fekete zászlókkal előbukkanak majd a hívek, élükön a Mahdi", de a kegyes, igazságos, "helyesen vezérelt" helyett a muszlimoknak csak (legalábbis erre az első negyedszázadra) két igen kegyetlen kalifa jutott, akik azonban nem csak a leszámolásban jeleskedtek. Alighogy megbosszulták testvérük, Ibráhim meggyilkolását, új főváros építésébe kezdtek. Abbász az Eufrátesz bal partján, al-Irák északi részén építtette fel Hásimiját, Manszúr pedig a Tigris bal partján, 762-ben kezdte el fővárosának építését. Ősi színhelyet választott, a Szasszanidák idejéből fennmaradt Bagdad ("isten adománya") nevű falu helyén, a régi szasszanida főváros, Ktésziphon közelében. Ez a város lett az Ezeregyéjszaka Bagdadja, a kifogyhatatlan jelzőjű város. Al-Manszúr szerint "kiváló hely egy katonai tábor számára; emellett itt van a Tigris, hogy olyan távoli földekkel tudjunk érintkezésbe lépni, mint Kína, és elhozza a folyó mindazt, amit a tengerek jövedelmeznek, éppúgy, mint azt, amit Mezopotámia, Arménia és vidékünk élelmiszerekből termel. Aztán itt van az Eufrátesz, és elhozza mindazt, amit Szíria, al-Rakkal

és a szomszédos földek kell hogy felajánljanak" (at-Tabari). A város építése négy évig tartott, kb. százezer építész, kézműves és munkás dolgozott itt a birodalom szinte minden részéből, s a költségek négymillió-nyolcszáznyolcvanháromezer dirhemet emésztettek fel. A város átmérője kétezer-kilencszáz méter volt. Hivatalosan Dár es-Salaamnak, Medínet asz-Szalámnak, a Béke Városának nevezték.

Formája kör alakú, innen származik a "Kerek Város" (al-Mudavvara) elnevezés. Dupla téglafalakkal, mély sáncokkal vették körül, a belső fal huszonnyolc méter magas volt. A külső és a belső fal között a távolság harminc méter volt. A falakon, a kör középpontjából induló főutaknak megfelelően, négy kaput helyeztek el, ahonnan utak sugároztak szét, mint a kerék küllői a birodalom négy "sarka": Kúfa, Baszra, Horaszán és Damaszkusz felé. Az egész központjában a kalifa – aranyozott bejárata miatt – "Aranykapu"-nak nevezett palotája (Bád ad-Dahab), vagy másképpen a "Zöld kupola" (el-Kubba al-Khadrá) – tetején bronz lovas szoborral – állt, amely a város minden pontjáról látható volt. A kapuk között huszonnyolc-huszonnyolc torony állt, amelyek magassága két és fél méterrel volt a fal felett. A palota mellett épült fel a nagymecset. A palota fogadótermének kupolája negyven méter magas volt. Az építőanyagot, a köveket és a márványt az ősi szasszanida főváros romjaiból szedték össze, a téglát pedig itt készítették. Ezek a téglák másfél méter élű kockák voltak és súlyuk megközelítette a kétszáz kilogrammot. A város nagymecsetéről nem sokat tudunk. Valószínűleg négyszög alakú lehetett, fedett szentéllyel, amelynek a kiblaoldala a palotához volt építve, így al-Manszúr kalifa anélkül léphetett be a mecsetbe a számára fenntartott helyre, hogy bárki megláthatta volna. Al-Manszúr a városfalon kívül is épített egy palotát, a Tigris partján, az "Örökkévalóság palotáját" (Kaszr el-Khuld), amelyet a Paradicsommal vetekedő, gyönyörű kertje miatt neveztek így (Korán 25:16–17). A harmadik palotát északon építtette a "koronaherceg", fia és utóda, al-Mahdi számára, amelyet ar-Russzáfának, gyalogútnak neveztek. Al-Manszúr építtette Rakka városát Északnyugat-Szíriában. Itt Harun ar-Rasíd kalifa, al-Manszúr unokája is nagy építkezéseket végeztetett.

Al-Manszúr kalifa alatt épült a híres Ukhajdír palota, amely 175x170 méteres, négyszög alakú volt. Külső falai tizenhét méter magasak és két és fél méter szélesek voltak. A falak tetején folyosó futott körbe, és mindegyik oldalon tíz–tíz, félkör alakú torony erősítette a falakat. E falakon belül még egy kisebb fal húzódott, amely a tulajdonképpeni palotát vette körül.

Mivel az egykori Szasszanida Birodalom fővárosa helyén épült, és mert közelebb volt a perzsa, mint az ősi arab területekhez, Bagdad megnyílt a "keleti" eszmék, mindenekelőtt a perzsa hatás előtt. Az Abbászida Kalifátus inkább az ősi perzsa, császári despotizmus megújulása volt, mint a szíriai vagy az arábiai arab hagyományoké. S ez nemcsak a külsőségekben, hanem a szokásokban és eszmékben is megnyilvánult. A kor "arab" érzelmét a költő így fejezte ki:

*Vezess engem, óh Istenem, olyan földre, ahol nem látok fattyakat.
Al-Bírúni (Alberuni) pedig így kesereg: Inkább arabul gyalázzanak,
mint perzsául dicsérjenek.*

Az első abbászida kalifák alatt az arab költészet mint az első számú arab művészet – jellegének őrzése ellenére – elfordult az Omajjádok alatt még ápolta régi, beduin ideáloktól. Ez az új költészet az uralkodót, az udvari életet, a szerelmet és a bort ünnepelte. Al-Manszúr kalifa istentelenség vádjával megölette Ibn al-Mukaffát (720–756), a "Nyomorék" fiát aki a suúbíja előfutárának tekinthető, s aki az arab széppróza első nagy egyénisége és az arab irodalom megteremtője volt. Ő a Kalíla va Dimna gyűjtemény arab változatával nemcsak az arab, hanem az európai költészetre is nagy hatással volt. Még jelentősebb egy másik műve, egy perzsa történeti munka arabra fordítása, amely Firdauszi Sáhnáméja alapjául szolgált. Az alig József Attila-i korú költőt válogatott kegyetlenkedések mellett tette el láb alól a kivégzésével megbízott baszrai kormányzó. A költőt egy kályhára ültette és darabonként vágta le testrészeit, amiket a kályhába dobott, és a szerencsétlennek – amíg el nem ájult és meg nem halt – néznie kellett, miként ég el

részletekben. A kalifa azonban nem mindenkivel szemben volt ilyen kegyetlen. A csúf és születésétől világtalan, az arabokat gyűlölő és az arab származásért áhító idegeneket kigúnyoló költőt, Bassár ibn Burdot mekkai zarándoklatára magával vitte. Ez óriási kitüntetés volt. Igaz, a költő mindenekelőtt az Abbászidák – így Manszúr kalifa – ellenségeit, az Omajjádokat tűzte tolla hegyére. Az alábbi verset Amr ibn Omar ellen írta:

*Légy óvatos Omarral, firtatván
nemzetét!
Arab, ha mondom ő, de palackban
születék.*

*Kohóban addig-addig forgatta a
kovács,
míglen testét bevonta sötét arab
zománc.
Omar tehát, ha mondom, ízig-vérig
arab,
arab bíz a javából: de csak üvegdarab.
A belseje homályos, és fel sem ismerik,
mindaddig, míg a lámpást elébe nem
teszik.*

Igaz, végül sorsát Bassár ibn Burd sem kerülhette el. Manszúr fia, al-Mahdi kalifa – Harun ar-Rasíd apja – halálra korbácsolta a nyolcvanhét éves költőt egy őt gúnyoló verséért, és holttestét a Tigris folyóba dobatta. Pedig a mihna, a muszlim "inkvizíció" ekkor még nem is működött. Hivatalosan csak al-Manszúr dédunokája, al-Mámún, a tudós kalifa szervezte meg 827-ben. Ezek a kegyetlenkedések, kivégzések mintegy "megelőlegezték" a bűnösök elleni későbbi mihna-eljárást. Pedig nagy költő volt a csúf és vak Burd, nőt soha nem érintő ember:

*Ó, gonddal teljes éjjel,
s imádatával annak,*

*kiért először égek!
Tüzes bor a szemében,
beszéde mint a bársony,
– virágba öltözött kert,
száján angyal varázst fú...
És amit fátyla közt rejt:
merő arany meg illat...
Oly tiszta, mint a csermely,
szomjas szívek jutalma.
Tündér-e ő vagy ember?
Mindkettőnél különb lény?
Nem tudtam panaszáról
eddig szerelmesemnek,
csak a követ szavából
s ez bánattal lepett meg:
a szenvedély súlyától
megtörve roskadozván,
fél-élő, fél-halott már.*

Al-Manszúr uralkodása idején, 768-ban halt meg Mohamed ibn Iszhák, akinek Allah prófétájának élete című műve meseszerű Próféta-életrajz. Ez a munka egyébként a Harun ar-Rasíd uralkodása alatt alkotó Ibn Hisám átdolgozásában maradt ránk. A dzsáhilíja korának, az iszlám előtti "vadság" korának költészeti emlékeit al-Manszúr kalifa utasítására kezdték feljegyezni a kúfai és baszrai filológusok .

Al-Manszúr és környezete két dolgot azonban mindenáron fenn akart tartani: az iszlámot mint államvallást, és az arabot mint hivatalos nyelvet. Az állam berendezése azonban perzsa hatást mutatott, mindenekelőtt a vezírség intézményében. E hivatal először al-Manszúr idején jelent meg; az első vezír Hálid ibn Barmak, akinek apja főpap (barmak) volt egy Balh környéki buddhista kolostorban, anyja pedig rabnő, akit még Kutaibah ibn Muszlim fogott el 705-ben, amikor a térséget meghódította. Hálid rendkívül közeli és jó viszonyban volt az első abbászida kalifával, asz-Szaffáhhal. Kiemelkedő szerepet játszott az adóhivatal, a díván al-harádzs

megszervezésében. Al-Manszúr 765-ben Tabarisztán kormányzóává nevezte ki. Bár maga még nem volt tényleges vezír, de egyrészt ő a megalapítója a későbbi nagyhatalmú Barmak vezírcsaládnak, másrészt e legfőbb hivatal az ő elképzelésein alapult. Nagy figyelmet fordított az adókra és az adóhivatalra, amelynek évi bevétele meghaladta a négyszáztizenegy millió aranyfrankot. Hogy ez mekkor összeg, arra egy példa: a Franciaország területi egységét megalapító XI. Lajos adóbevétele ennek alig több mint négy ezreléke volt. A nagy építkezések ellenére al-Manszúr kalifa halálakor a kincstárban hétszáznegyven millió dirhem volt! Nemcsak az építkezései voltak messze földön híresek, de udvartartása is: az öltözködést az udvar, sőt egyenesen a kalifa diktálta: al-Manszúr honosította meg a fekete, csúcsos kalapot, egyik gyönyörű lányunokája pedig a gyöngyökkel kirakott fejdísz. Az étkezési szokásaik ekkorra már kialakultak. Al-Manszúr hevesen ellenezte a szeszes italok fogyasztását, sőt kifejezetten meg is tiltotta (al-Manszúr idején az igazhívők csak a keresztény kolostorokban juthattak borhoz; a zúgitalméréseket zsidók vezették).

A két első abbászida kalifa alatt kezdődött meg a hatalmas birodalom széttöredezése. A központi hatalom ellen a legtávolabbi ponton, Andalúziájában indult meg a küzdelem. Az ide menekült I Abdar Rahmán, a "koreisiták sasa" – ahogy al-Manszúr kalifa elnevezte – 756-ban Córdoba emírijévé kiáltotta ki magát. A valamikori központ, Medina is távol esett az új fővárostól, Bagdadtól – több mint ezer kilométerre és ezt ki is használta az új hatalommal elégedetlen másik csoport, az Alidák: összeesküvést szőttek al-Manszúr ellen a Próféta 669-ben meggyilkolt unokájának, Haszánnak a dédunokái: Mohamed és Idrisz ibn Abdallah. Utóbbi lett a történelem első síita dinasztiájának, a fezi Idriszida-dinasztiának megalapítója. Al-Manszúr tudomásul vette a térségben kialakult status quót, s Abdar Rahmán ibn Habíbot nevezte ki kormányzóvá, aki hűséget fogadott az új uralkodónak. Ennek ellenére mégis menedéket adott a vérfürdőből megszabadult Omajjádoknak, sőt maga és fivére is omajjád nőket vettek feleségül. Amikor azonban Manszúr kalifa felszólította az évi haradz befizetésére, ezt megtagadta, azt válaszolva: "ma már egész Afrika

muszlim, nincs többé haradzs". A kalifa fenyegetésére levetette az Abbászidák fekete leplét, törölte a kalifa nevét a pénteki szentbeszédből, s politikailag is függetlenítette a térséget a kalifátustól. Azonban a szufrita háridzsiták most az Abbászidák szövetségeseiként fordultak Habíb ellen. Legyőzték csapatait, s elfoglalták a fővárost, ahol rettenetes mészárlást vittek véghez (756), s végül őt is megölték.

Ifrikíjja, illetve a Közeli-Maghreb ezzel a szufrita háridzsiták kezére került. Előbb a Távoli-Maghrebet szerezték meg, majd a Közeli-Maghreb keleti részét támadták, s hamarosan (757-ben) a térség első "köztársaságát", amelynek "elnöke" Abu al-Hattáb lett. A Tripoli központú "állam" előkészítője volt a Rusztumidák hatalmának. Tripolitánia elfoglalása és al-Hattáb imámmá választása után Idzsihádot, szent háborút hirdettek a szufriták gaztettei ellen. Kairaván lakói segítséget kértek al-hattáb imámtól a szufrita berber törzsek barbár rémtettei ellen, s 758-ban megindultak a főváros felszabadítására. A város bevétele után al-Hattáb imám a főváros élére egy Baszrában tanult elvbarátját, ibn Rusztumot állította, aki később megalapította a rusztumida-ibádita államot. Al-Hattáb pedig visszatért Tripoliba.

Al-Manszúr kalifa egyiptomi helytartóját küldte a szakadárok ellen, de Hattáb hívei több csatában győztek, mígnem újabb erősítésekkel maga a helytartó indult ellene, aki ellen népfelkelést hirdetett al-Hattáb.

Az egyiptomi helytartó abbászida csapatai – a szufritáktól támogatva – végül is szétverte az ibádita egységeket, maga az imám, al-Hattáb is elesett a Szírtól nyugatra lezajlott ütközetben. Ibn Rusztum elmenekült Kairavánból, és a Középső-Maghrebben, Tahárt városában megalakította a második ibádita államot, a Rusztumida "köztársaságot", amely több évtizedig, 777-től 909-ig állt fenn.

Al-Manszúr 775. október 7-én Mekka közelében, zarándokútja során meghalt. Állítólag száz sírt ástak neki a szent város

közelében, de titokban mégis másutt temették el, nehogy az ellenség valaha is megszenségteleníthesse sírját.

HARUN AR-RASÍD

786–809

Személye nemcsak az Ezeregyéjszaka mindenki által ismert, legendásan igazságos hőse, hanem egy olyan család kiemelkedő tagja, amely családnak harmincnyolc generációja ismert, és amely 754 és 1517 között ötvennégy kalifát adott, köztük nem egy világtörténelmi mércével is kiemelkedő uralkodót. Ilyen mindjárt a nagyapa, az abbászida Kalifátus névadójának egy berber rabszolganőtől született testvére, Abu Dzaafar, aki már életében a megtisztelő al-Manszúr ("Győztessé tett") címet nyerte el, s aki valójában a dinasztia tényleges megalapítója, hiszen az utána következő harmincöt bagdadi Abbászida, (és tizenhét egyiptomi abbászida) kalifa az ő egyenesági leszármazottja. Al-Manszúr kalifát két utóda (fia, al-Mahdi és unokája, al-Hádi) követte, utánuk pedig al-Mahdi második fia, Harun. Az Ezeregyéjszaka hőse a mai Teherán melletti Raj városban született. (Ez a város volt születési helye Abu Bakr ibn Zakarija – ar-Rázi, [Rhazes] – perzsa orvosnak és filozófusnak, a raji kórház későbbi vezetőjének, aki 900 táján a bagdadi Bimarisztán kórház igazgatója lett.) Nevelője annak a Hálid ibn Barmaknak a fia – Jahja – volt, akit Harun még kalifa korában is apjának nevezett. Harun hatalomra jutásától 803-ig Jahja és két fia – al-Fadl és Dzaafar – gyakorlatilag korlátlan hatalommal irányították ar-Rasíd birodalmát. A Barmakida-család fényes sikereket ért el, nagylelkűek, bőkezűek voltak, olyannyira, hogy a barmak szót a nagylelkű szinonímájaként használták, és azt a kifejezést, hogy: "bőkezű, mint Dzaafar, mindenütt jól ismerték. A Barmakidák számtalan csatornát, sok mecsetet építettek, közmunkákat szerveztek. At-Tabari azt is leírja, hogy al-Fadl vezette be a mecsetekben Ramadán idején a lámpák használatát, Dzaafar pedig nagy hírnévre tett szert ékesszólásával, irodalmi alkotásaival; történészek állítólag a Barmakidákról nevezték a "toll embereinek" – ahl al-kalám – az írókat. A vég a szokásos: a kalifa, megirigyelve befolyásukat, tekintélyüket, hatalmukat, végzett valamennyi Barmakidával, s vagyonukat elkobozta – ebből csak a készpénz harmincmillió-hatszázhetvenhatezer dinár volt! Pontosan egy

évszázadot töltött a család arab és iszlám szolgálatban, amikor elbukott.

Harun ar-Rasíd és fia, al-Mámún – aki apja kalifai méltóságba emelkedése évében született – kalifák uralkodása az Abbászida Kalifátus aranykora: ez a politikailag, gazdaságilag és kulturálisan felfelé ívelő, az elért eredményeket megtartani tudó szakasz egy évszázadig tartott. A hanyatlás azonban rendkívül gyorsan zajlott le. A 18. kalifát egyszerűen kivégezték, a következőt megvakították, alamizsnáért könyörögve bolyongott Bagdad utcáin, s mindez nem egészen egy újabb évszázad alatt. Ettől az időtől kezdve csak ritkán fordult elő, hogy egy abbászida kalifa úr legyen akár csak a saját palotájában is.

Az Abbászida Kalifátus erejének tetőpontján, Harun ar-Rasíd és al-Mámún alatt sem érte el – még Nagy Károly császárral szövetségben sem –, hogy akár csak a legkisebb mértékben is meginogjon a gyűlölt Omajjád Emirátus Andalúziában. A másik ellenség, a Bizánci Császárság ellen sem tudtak tartós eredményt elérni, annak ellenére, hogy al-Mahdi kalifa alatt a fiatal Harun vezette arab seregek sikeres támadást hajtottak végre a főváros ellen, megalázó békére kényszerítve a császárt, VI. Konsztantinoszt. A kalifa al-Mahdi ekkor saját fiát a sikerekért az ar-Rasíd, "az őszinte" jelzővel tüntette ki.

Az Ezeregyéjszaka, a legendák uralkodója, Harun ar-Rasíd uralma a kalifátus fénypontja volt. Bár Rasíd kalifa Bagdad alapkövének letétele után negyedszázaddal került hatalomra, a főváros e rendkívül rövid idő alatt mégis a világ mindenki által csodált gazdagságú központjává vált. Nemcsak Róma nem vetekedhetett vele, de még Bizánc fényeit, sőt a felülmúlhatatlannak hitt omajjád fővárost, Damaszkuszt is elhalványította. Nem véletlenül mondták róla a kortársak: "olyan város, amelyhez fogható nincs az egész világon".

A kalifa palotája a hozzá tartozó épületekkel a "kerek város" harmadát foglalta el. Méreténél csak belső pompája volt nagyobb, a

trónterem bútorai, kárpítjai, függönyei, párnái és szőnyegei a legszebbek voltak, amelyeket Kelet valaha is előállított.

A kalifa családjának minden tagja – de különösen a nők – hihetetlen fényűzésben éltek. At-Tabari leírja Rasíd fiának, al-Mámún kalifának egyik esküvőjét, amelyet 825-ben kötött a vezír, al-Haszán ibn Száhl tizenhét éves lányával. Mesébe illő volt a ceremónia: mintegy kétszáz hatalmas ábragyertya változtatta nappallá az éjszakát, ezer darab, egyforma méretű igazgyöngyöt szórtak a párra, pézsmából készült labdácskák hullottak az előkelőkre, valamennyi egy-egy birtok, vagy a legkisebb értékben egy rabszolga nevét tartalmazta. Al-Mámún mindezt megtehetette. Már nagyapja, al-Manszúr alatt a birodalom éves bevételei megközelítették a négyszáztizenegy millió aranyfrankot, s apja, Harun ar-Rasíd alatt is meghaladták a háromszáznyolcvan milliót. (Hogy ez mekkora összeg volt, arra álljon itt egy adat: a Jeane d'Arc vezette népi felszabadító háború után, amikor XI. Lajos ismét megteremtette az ország területi egységét, a francia uralkodó jövedelme az előbbi összegnek alig fél százaléka volt: 1,8 millió aranyfrank.) Gazdagsága már életében közmondássá lett: aki nagyon gazdag volt, azt vele hasonlították össze (Alisír Nevái szerint: "Ily kagánhoz képest koldus volt Harun.")

Harun ar-Rasíd uralkodása alatt a nők nagy szabadságot élveztek. Egy al-Khajzurán nevű rabszolganő volt az első, aki nagy hatást gyakorolt az államügyekre. Harun egyik feleségének, Zubaidannak ugyancsak nagy szerepe volt. A rabszolganők tengeréből kiemelkedtek az énekesnők, a táncosok és végül az ágyasok. Volt olyan rabszolganő, akiért ar-Rasíd kalifa hetvenezer, egy másikért pedig százezer dirhemet fizetett. Előbbit szépségeért vette meg, utóbbit a legkülönbözőbb tudományokban való elképesztő jártasságáért, ismereteiért. A régi arab, beduin szépségideál nem változott: bambusznád hajlékonyságú alkat – az egyik ilyen csodálatos testű rabszolganő a bambusznád, Khajzurán nevet kapta, s kalifafeleség lett, a kalifák szülőanya –, telihold kerekségű, alabástrom fehérségű arc piros szépségfoltokkal, éjszakánál sötétebb haj, fekete, a "vadszamárénál hatalmasabb", álmodozó

szem, gránátalma keménységű és alakú keblek, hosszú, vékony ujjak kárminvörös körmökkel. Ezt Omar ibn AbiRabía így fejezte ki:

*Sugárzó arcú ifjú lányka ő,
szépsége, melyet tündértől rabolt,
úgy villan által sátra vásznain,
akár borús ég fellegén a hold.
Alakja karcsú, hajlékony, sudár,
fátyla kerekded vállakon lebeg,
illatos keble megtölti a kart,
mely istenül, hogy őt ölelte meg,
kemény combján, ha teste
megfeszül,
pattanni látszik szinte a pereg:*

*éppígy feszült meg annak lelke is,
ki látja őt, s nyomban belészeret.
Dereka vékony, csípője erős,
és hogyha ajka néha felkacag,
ékes, hegyes fogsort villant elő
– ó boldog, aki ajkára tapad!
Mert ajka édes, illatos, miként
a pézsmá, melybe tiszta méz
vegyül,
s üdébb, akár a gyöngyös aszabor,
melyen jég olvad húsító szerül.*

A kalifák fejedelmien bőkezűek voltak, és ez mágnesként vonzotta a fővárosba az óriási birodalomban élő tudósokat, költőket, művészeket. Abu-Nuvász (760–814), a kor költőóriása, ar-Rasíd kalifa barátja sok időt töltött Bagdadban és érzékletesen festette le a kort, az ottani életet, az előkelőket és szórakozásaikat:

*Tetézzél annyi vétket, amennyit
csak lehet,
kész tőled elterelni haragját istened.
Ne félj, ha jó a napja, majd megbocsát*

*az Ír:
miért állnál elébe tehát ártatlanul?
De ujjadat harapdád, sírj egy
keserveset
minden szép elmulasztott
gyönyörűség felett,
amelytől a pokolnak félelme foszta
meg!*

Igazi modern költő volt – mai értelemben véve és nem azért, mert szakított a beduin költészettel – Abul-Atáhija ("a megszállottság atyja"), akit Harun ar-Rasíd bebörtönöztetett, de népszerűsége miatt később a nagy kalifa kénytelen volt kiengedni. A rabság megtörte a költőt, kiszabadulása után az élet hiábavalóságának gyászos hangulata lengte körül:

*Szülessél a halálnak, építs a
rombolásnak,
hiszen mindannyiunk a pusztulásba
fut,
Ó te halál, bizony menekvés nincs
előled –
eljössz, s ítéletedben nem vagy
csalárd s hazúg.
Így érsz utol, halál, s csapsz ősz
fejemre, látom,
ahogy az őszülés elérte ifjúságom.*

Az igazságszolgáltatás a muszlim közösségekben mindig vallási kötelezettség is volt. A kalifa a hittudósok közül megbízott valakit a bírói teendők ellátásával: ő lett a kádi, vagy ahogy Bagdadban nevezték: kádi al-kudát (a főbíró). Ez utóbbi tisztséget a 798 körül elhunyt híres Abu Juszuf birtokolta elsőként. Jellemző sokoldalúságára, hogy ő fordította Euklidész Elemek című művét arabra 790 táján.

A főkádi, Abu Juszuf főműve a telekadóról szól, amelyben közös nevezőre hozta a sairát és az adógyakorlatot. Egyébként Harun ar-Rasíd alatt Bagdad kinőtte az alapító nagyapa, al-Manszúr kalifa által kijelölt keretet – a "Kerek város" átmérője kétezer-hatszázharmincnyolc méter volt, ugyanis a fallal körülvett területe valamivel 5 km² lehetett –, kétmilliós nagyváros lett. Amikor utódai a hatalmas Bagdadból áthelyezték a birodalom fővárosát Szamarrába, e város lakossága Harun ar-Rasíd egyik unokája, Mutavakkil alatt csaknem tízszer múlta felül a korabeli Párizsét, amely ekkor harmincezer fő volt. Hogy mi volt a különbség az Ezeregyéjszaka mesehőse és előbb említett unokája között a másság elviselésében, arra álljon itt egyetlen példa: Ali kalifa nadzsafi kegyhelyét Harun ar-Rasíd rossz állapotúnak ítélte és elrendelte restaurálását; ezzel szemben Mutavakkil kalifa megparancsolta Ali fia, Huszein kerbalai sírmecsetének lerombolását.

A hatalmas udvartartás tagjainak és az azon kívüli előkelőknek a gazdagsága szinte elképzelhetetlen egy mégoly kifejező erővel rendelkező költő leírása után is. Ez többek közt abból is adódott, hogy a hatalmas létszámú Hásim törzs, amelyhez az Abbászidák is tartoztak, minden tagja rendszeres és magas fizetést kapott az államkincstárból. Míg a 830-as években al-Mutaszim kalifa meg nem szüntette. Jellemző, hogy pl. Harun ar-Rasíd kalifa anyjának a vagyona száhatvan millió dirhemre volt tehető, de volt olyan "egyszerű" ember, akinek vagyona – amikor Rasíd kalifa elkobozta – készpénzben ötvenmillió dirhem volt, ingatlanainak évi jövedelme pedig csaknem negyvenmilliót tett ki. Ebben a korban szebbnél szebb ékszereket készítettek: a "nagy rubint" Harun ar-Rasíd négyszázezer dirhemért vásárolta: olyan nagy és ragyogó volt, "ha éjszakára sötét helyiségbe tennék, úgy világítana – szól a korabeli leírás –, mint egy lámpa". A nagy kalifa nemcsak a csillogást, a gazdagságot, hanem a sportot is szerette. Harun ar-Rasíd különösen kedvelte a sportnak egy olyan ágát, ti. a galambfuttatást, amely a muszlim teológusok szerint szigorúan tiltva volt; szerintük aki ezt gyakorolja, nem hal meg anélkül, hogy a szegénység kínjait meg ne ízlelte volna. Ily felfogással szemben maga a felvilágosult

kalifa sem merte a galambfuttatást udvarán gyakoroltatni. De Vaháb, egy jámbor kádi fel akarta szabadítani urát a tartózkodás nyűgétől, s egy szép napon a következő hagyományt mondta el előtte: "Versenyfuttatást csak oly állatokkal szabad rendezni, melyek patával, talppal vagy szárnyakkal bírnak." E hagyomány értelmében a galambfuttatás nem lenne tiltott mulatság. Csakhogy e szavakat, hogy "vagy szárnyakkal", a jámbor kádi a kalifa kedvéért csempészte be. E lelki megnyugtatóért gazdag ajándékot kapott a kalifától, ám miután a palotát elhagyta – így beszéli kútforrásunk –, a kalifa így szókra fakadt: "Allahra mondom, nem titok előttem, hogy a kádi hazugságot költött Allah apostola felől!"

A gazdag közemberek tudósok, kézművesek és mindenekelőtt kereskedők voltak. Bagdadba a világ minden tájáról özönlött az áru, részben az arab kereskedők jóvoltából. A város bazárjai, a szúkók kínai porcelánt és selmyet, indiai fűszereket és festéket, közép-ázsiai rubint és rabszolgát, Skandináviából és Oroszországból hozott mézet és viaszt, szőrmét és fehér rabszolgát – akiket elsősorban velencei kalmárok szállítottak –, Kelet-Afrikából aranyat, fűszert, értékes fafajtákat és fekete rabszolgát árusítottak. De megtalálható volt itt minden a birodalom bármely tájáról: Egyiptomból búza, rizs, vászon, Szíriából üveg, fémáru, gyümölcs, Arábiából fegyver, brokát, gyöngy, fűszer, Perzsiából selyem és zöldség érkezett. A kincseket érő arab pénzérméket a távoli északon (a mai Finnországban és Svédországban) éppúgy használták, mint a Brit-szigeteken vagy Indiában, bizonyítva, hogy az arabok szinte az egész világra kiterjesztették aktív kereskedelmüket. Ezek után nem csodálkozhatunk azon, ha a kereskedők, akik egyébként a Korán szerint is helyeselt foglalkozást űztek, vezető szerepet játszottak Bagdad társadalmi életében az első abbászida kalifák alatt. Harun ar-Rasíd kalifa birodalma rendkívül élénk kereskedelmet folytatott Kínával. Persze – Bagdadból nézve – a nyugat felé irányuló kereskedelemnek is nagy jelentősége volt a birodalom számára, olyannyira, hogy Harun ar-Rasíd kalifa – Ferdinand Lesseps előtt egy évszázaddal – felvetette a közvetlen csatorna megépítését a Szezi-földnyelven (a mai csatorna helyén), a hajózás

szempontjából sokkal bonyolultabb Vörös-tenger–Nílus-csatorna helyettesítésére.

De fontos volt a mezőgazdaság is, amely hatalmas fejlődésnek indult. Nagy gondot fordítottak a talajjavítási, öntözési és csatornázási munkákra. Egyiptom után a leggazdagabb mezőgazdasági terület al-Irak ("az alföld") volt. Al-Manszúr kalifa egyik rokona ismét kiásatta az Eufráteszt a Tigrissel összekötő csatornát Bagdad mellett, amelyet már Babilónia fénykorában is használtak, s rendbehozták az ősi egyiptomi és babilóniai csatornahálózatot. Gazdag volt az államkincstár: 800 táján kilencszázmillió dirhem! Harun a külpolitikában a jó kapcsolatok kiépítésére törekedett: Nagy Károllyal megállapodott a szentföldi zarándoklatokhoz fűződő közös érdekeik kihasználásában.

Azok a keresztények, zsidók, zoroasztriánusok, akik felvették az iszlámot, gyakran a városokba költöztek. Mind többen töltöttek be közülük fontos pénzügyi vagy szellemi funkciót. Sok irigyük volt, ezért a kalifák – az Omajjádok közül II. Omar, az Abbászidák közül Harun ar-Rasíd – kénytelenek voltak – igen gyakran csak papíron maradó – megkülönböztető intézkedéseket hozni ellenük; eltiltották őket bizonyos hivatalok viselésétől, megkülönböztető ruhát kellett hordaniuk stb. Mindezek ellenére viszonylag jól éltek: több vezír, udvari orvos volt keresztény, a pénzügyi szakemberek zsidók voltak; Harun ar-Rasíd alatt Bagdadban rabbiiskolák, zsinagógák működtek, a főrabbinak több háza, számtalan rabszolgája és gazdag ültetvényei voltak. Tehát itt is azt látjuk: egyik oldalon a jogi korlátozás, a másikon a tényleges szabadság valósult meg. Egyik oldalon a gúnyolódó költő, Ibn Mukaffa kegyetlen kivégzése, a másikon a legteljesebb szabadság biztosítása. Igaz, ez utóbbi mindig a cselekvő személyiségtől, magától a kalifától függött: volt olyan, akinek akaratával szembe lehetett szegülni. Harun ar-Rasíd kalifa mekkai zarándokútja során Medinában felkereste Málik ibn Anászt – akit nagyapja, al-Manszúr kalifa nézeteiért megvesszőztetett –, és tisztelete jeléül háromszáz aranydénárt ajándékozott a Próféta háromszáz eredeti hagyományát összegyűjtő tudósnak – a málikita jogi iskola megalapítójának – az al-Muvatta

("A jól egyengetett") című munkájáért. Mekkából visszatérőben a kalifa magával akarta vinni a tudóst Bagdadba, "mert amint Otmán [Oszmán] kalifa az összes mohamedán közösségnek az egységes Koránt nyújtotta át, úgy én a te Kitáb al-Muvatta című gyűjteményedet akarom kánonként kezébe adni". A tudós erre azt felelte: egyik sem lehetséges, mert ő nem megy el Medinából, és ami ennél sokkal fontosabb: "A Próféta azt mondotta: az én népem nézeteltérése kegyelemnek tekintendő."Ez azt jelenti, mondotta a tudós, hogy Isten és prófétája elleni vétek lenne az egyetlen vélemény megkövetelése: a vélemények teljes összeegyeztetése vallásunk szegénységét bizonyítaná, míg a vélemények sokasága és különfélesége a vallás gazdagságát és elevenségét tanúsítja, "hiszen különféle országokban mindenki a maga módja szerint terjeszti a hagyományt. Vedd dénárjaidat és távozz békében" – mondotta az idős tudós. Harun ar-Rasíd otthagyta az óriási összeget, és üres kézzel távozott 793-ban. Üres kézzel, de 1200 évre szóló intellemmel, tudással.

Ez a gazdagság és politikai tolerancia szülte azt a páratlan arab muszlim tudományt, aminek teljes virágba szökkenése ekkor következett be. Al-drízi – akinek munkája az egész középkori földrajzi szakirodalom egyik legnevesebb alkotása – említést tesz nyolc olyan arab hajósról, akik Lisszabonból (Lisbúna) indultak el, hogy kikutassák, mi van a "sötétség tengerének" túlsó partján, s állítólag eljutottak Dél-Amerikába is. Azt, hogy a föld gömb, pontosabban: körte alakú, al-Baládzui 10. századi arab csillagász könyvére alapozta Kolumbusz. Mindezek alapján feltételezhető, hogy az Ezeregyéjszaka tengerész Szindbádjának kalandjai a muszlim hajósok valós élményein alapulhatnak. Rendkívül nagyot fejlődött a tudomány, az irodalom és a művészetek szinte minden ága; a kémia, a matematika, a hajózás, a csillagászat. Különösen ez utóbbihoz járultak hozzá az arabok maguk is sokkal, hiszen a napévnél tizenegy nappal rövidebb Hidzsra-év ünnepeinek meghatározása miatt pontos csillagászati ismeretekkel kellett rendelkezniük. De a Mekka felé való tájolás és a napi imádság pontos idejének meghatározása érdekében is szükségesek voltak ezek az ismeretek, erre már a Korán (IX:36) is utal, és amelynek

ércnél maradandóbb emlékei a csillagok arab nevei. Számos mű keletkezett ekkor (könyvet írtak pl. a hipnotizálásról, a kardnyelésről), a 10. század legvégén pedig elkészült az al-Fihriszt, an-Nadím monumentális műve, amely az addig írt és ismert művek katalógusa. Az első arab bibliafordítás is ekkor készült. Ez a fél évszázad az iszlám megújulás legfényesebb időszaka. De nemcsak az iszlámé, hanem az egész emberi civilizációé is. Az arab, pontosabban az iszlám kultúrára rendkívüli hatást gyakorolt mindaz, ami a birodalomba bekerült, főleg az indiai, perzsa, szír és hellén civilizációból. A hatalmas arab "fordítási láz" Harun ar-Rasíd kalifa uralkodásával kezdődött: a kalifa felismerte az "idegen" tudományok jelentőségét: Konstantinápolyból hozatott tudományos könyveket arabra fordítás céljából. A megindult fordítási munkálatokat a legmagasabb szinten minden rendelkezésre álló anyagi eszközzel támogatta, s ennek során szanszkritról és perzsáról, szírről és görögről szinte mindent lefordítottak, amit értéknek ítélték. Dzsundisápúrban Harun ar-Rasíd csillagvizsgálót építtetett, amelyet Ahmed Nehávendi vezetett. Az iszlámkori – 9. századi – örökségeink azok az asztrolábiumok, amelyeket ekkor készítettek; s hogy milyen fejlettségi szintet ért el az arab csillagászat, arra példa, hogy Mohamed al-Battáni (Albataenius) Zidzs című munkájának megállapításait Kopernikusz huszonhárom alkalommal idézte. A dzsundisápúri kórház igazgatója volt a nagy tudományú keresztény Buhtíjsú család – amely csaknem negyed évezreden át sok neves tudóst adott a világnak, s amelynek egyik tagja, Dzsurdzsisz, több abbászida kalifa udvari orvosa volt. Ekkor élt Bagdadban Ibráhim ibn Mahal al-Muszili és fia, Iszhák, a kor híres zenészei; Szíbavaihi grammatikus és Mohamed ibn Szád történész – aki a Próféta társainak életét mutatta be –, valamint ibn Hisám, akinek Próféta-életrajzát még ma is becsülik; s Omar al-Vakidi, aki a Győzelmek könyve című munkájában a Próféta hadjáratait írja le; Ahmed al-Azrak, aki Mekka keletkezése és története című művével ma is gyakran forgatott könyvet alkotott. És végül: Harun ar-Rasíd kalifa kortársa volt az első arab történetíró, Hisám ibn al-Kalhi, aki már nem "éjjeli rözsehordó" ("összevissza fecsegő") volt, hanem forrásokat – apja által gyűjtött genealógiai táblázatokat – felhasználó tudós. Ugyancsak a nagy kalifa kortársa volt Ibn Ádi, a törzsökös

arabok (áriba) és az arabizáltak (musztáriba) közti nemzetiségi ellentétek leírója, ő örökítette meg a pogány arab törzsek harcait is.

Harun ar-Rasíd alatt – tudósít al-Maszúdi – "lett a kazárok királya zsidóvá és csatlakoztak hozzá a zsidók az iszlám minden országából és a görögök országából...".

Azok az arabok, akiknek üknagyapját még a sivatagi életből ragadta magával az új vallás, most hihetetlen energiával és tudásvágygal vetették magukat az ógörög és arameus, a perzsa és Indus-völgyi civilizációk termékeire, és magukba olvasztották mindazt, amit a régebbi és kultúráltabb népek felhalmoztak. Ebben a folyamatban a muszlim arabok sok korábbi jellemvonásukat elvesztették, sokat megőriztek, és az átvett kultúrákat úgy adaptálták, hogy amikor a muszlim Hispánia és Szicília közvetítésével továbbadták a középkori Európának, akkor a földrészt ez az arab "civilizáció" emelte a "sötét középkorból" a reneszánsz csodálatos világába.

Harun ar-Rasíd egy horaszáni hadjáratra indulva halt meg a Kászpi-tenger délkeleti csücskétől nem messze lévő Túsiban, a nagy költő, Firdauszi szülővárosában. Ott, ahol ő építtette fel a korai arab iszlám egyetlen, nem arablakta térségben található mauzóleumát, amelyben majd a nagy kalifa halála után kb. egy évtizeddel helyezik el Ali kalifa egyik szépunokáját, az ugyancsak Túsiban elhunyt Ali ar-Rida imámot. Ez az építmény talán jóvátétel is volt, hiszen Ali ar-Rida apját, Músza al-Kázimot – Ali kalifa szépunokáját – Harun ar-Rasíd kalifa vettette börtönbe, aki ott is halt meg 799-ben. A bagdadi Kázimain mecsetben lévő sírja ma is látogatott kegyhely.

Harun ar-Rasíd halála után fia, Amín örökölte a kalifaságot, azonban kemény, sok évig tartó polgárháború tört ki, amely végül is a másik fiú, a tudós al-Mámún győzelmével ért véget. Al-Mámún uralkodása alatt, 813–833-ban még egyszer felragyogott a gazdagság, a tudomány és a művészetek csillaga. Az általa alapított Bölcsesség Házát egy Hunaín ibn Iszhák (Joannitius) nevű

nesztoriánus keresztény, Platón, Arisztotelész, Hippokratész, Galénosz műveinek fordítója vezette. A matematikai és csillagászati művek fordítója pedig a száznál több tudományos művet írt Szábit ibn Kurra (al-Harráni) nevű pogány volt. A nagy matematikus-csillagász, Mohamed al-Horezmi Algebra című művét al-Mámúnnak ajánlotta. De ekkor élt Bagdadban Ahmed al-Fargáni (Alfraganus), akinek Dzsavami (Elemek) című munkájával csak Euklidész hasonló című műve vetekedhetett népszerűségben. Ezek a 9. századi arab matematikus-csillagászok a még csak egy függvényt ismerő Ptolemaiossal szemben hatot ismertek. És al-Kindi, az arabok filozófusa ekkor, Harun ar-Rasíd alatt bontogatta szárnyait és fiai, valamint unokái kalifátusában alkotott. Al-Mámún halála után Harun ar-Rasíd egyik török rabszolganőjétől született fia, al-Mutaszím lett a kalifa (833–842). Ő volt az első, aki nem arabokat, hanem törököket alkalmazott testőrségében, s meghódította Ankarát. A törökök önkényeskedése ellen lázadó bagdadi lakosság felkelései miatt kénytelen volt fővárosát Bagdadból Szamarrába áttenni. Ő és utódai építették a Nagy Palotát, valamint a nagymecsetet a csigavonalú minarettel. Ez a mecset a legnagyobb (240 x 156 méter) amit valaha is építettek: százezer hívő számára volt benne hely. Al-Mámún – akinek anyja iráni nő volt – alatt kezdett birodalomszerte (és nemcsak a kalifa udvarában) erősödni az iráni befolyás, al-Mutaszím és unokaöccsei kalifasága alatt kezdődött a török elem hatalomra jutása az Abbászida Kalifátusban.

Harun ar-Rasídot három fia, három unokája, hat déd-, egy ük- és három szépunokája követte csaknem száznegyven éven keresztül a trónon. Rajtuk kívül a következő tizenhat bagdadi kalifa több mint háromszáz éven át csakúgy a leszármazottja, mint a tizenhét kairói, negyed évezred alatt.

A HÁROM ABDAR-RAHMÁN

I. Valíd, omajjád kalifa (705–715) utasítást adott az Ífrikíja provincia fővárosában, Kairuánban székelő helytartójának, Múszá ibn Numairnek az egymással ekkor már évtizedek óta állandóan hadakozó, feudális kiskirályságokra osztott, a nyugati gót államhoz tartozó Hispánia meghódítására. Múszá egy Taríf nevű kliensét küldte 710 júliusában néhány száz berber harcossal az erőviszonyok kikémlelésére, aki azután a félsziget legdlibb csücskében, a római alapítású Júlia Traductánál szállt partra (azót Tarífa). Ez a siker arra ösztönözte Múszát, hogy most már valódi hadsereget küldjön a kalifa parancsának teljesítésére. Erre egy évvel később, 711 júliusában került sor, amikor utasítására Tárik ibn Zijáb parancsnoksága alatt hétezer, többségében berber harcosával átkelt a szoroson a "sziklahegynél", amely azóta az ő nevét viseli (Dzsebel at-Tárik), ahol állítólag Ceuta grófja, Julianus szállította át a hódítókat, hogy megbosszulja a Roderik király által szépséges leányán, Florindán elkövetett sérelmet. Tárik és Roderik király seregei 711. július 19-én ütköztek meg, s az arab-berber csapatok teljes győzelmet arattak a kétszeres túlerőben lévő vizigót sereg felett. A nyár végéig Toledóig, a gót fővárosig meghódították az egész területet. Ezt egy – nyilván későbbi – úgynevezett protetikus elbeszélés így írja le: "Hispánia királyát kiszemelte a végzet. A legenda szerint, amikor trónra lépett, nem követte ősei szokását: a Bölcsesség Háza kapujára nem szereltetett újabb lakatot. Éppen ellenkezőleg: úgy rendelkezett, hogy a kaput nyissák fel, s népének őszinte megrökönyödésére belépett a nyitott kapun. Ott találta Dávid fia, Salamon drágakövekkel kirakott, aranyból és ezüsből készült asztalát. Rajta egy ládika, melynek oldalait lándzsával, íjjal és kivont karddal felfegyverzett, állatbőrbe öltözött, turbános, göndör hajú lovasokkal díszítették. A ládikában pergamen, rajta a következő szöveg: »Midőn e ház és ládika... kinyitattik, a ládikán található nemzetség Andalúzia területére lép, és az ottani királyság megsemmisítetik.« Roderik király... sírva fakadt, mert megértette, hogy mit tett. De túl késő volt, az arabok hada már ott állt előtte. Véres csata következett, s elevenekként kellett szembetalálkoznia azokkal, akiket előzőleg a ládika ábráin látott. A rémület lett úrrá

rajta, s a félelmes ellenség vezére, Tárik levágta őt." A helytartó, Múszá azonban megirigyelte Tárik sikereit, és egy év múlva, 712 júniusában maga indult mintegy tízezer arab és szír harcosával a további hódításokra. Elfoglalta a római Hispania egykori fővárosát, Hispalt (ekkor Sevilla, ettől kezdve: Iszbilja), majd Zaragozát és Córdobát. Ezt követően egymás után estek el az északi tartományok, Aragónia, Asztúria, León, Galícia. E sikerekre azután a kalifa lett féltékeny: attól tartott, hogy a távoli tartományban Múszá önálló fejedelemséget rendez be. Ezért Damaszkuszba rendelte Múszát, aki 715 februárjában érkezett meg; a kalifa a hódító és győzelmes iszlám történetének legnagyobb szabású ünnepségeivel fogadta az Omajjád Mecsetben a fogoly vizigót hercegek tucatjait és az óriási értékű zsákmányt hozó Múszát. Valíd kalifa azonban néhány nap múlva meghalt, utóda, öccse, Szulejmán kalifa Hidzsáza, Észak-Ázsiába száműzte az iszlám történetének egyik legnagyobb tehetségű hadvezérét, Numídiát, Mauretánia és Andalúziát meghódítóját. S Múszá koldusként fejezte be életét egy kis faluban.

Négy évtizeddel később nemcsak a damaszkuszi központú Omajjád Kalifátus omlott össze, hanem az Omajjád-családból is csak alig néhány fő menekült meg az Abbászidák első kalifája, az asz-Szaffár ("mészáros") rendezte vérfürdőből. Köztük volt az Omar óta az iszlám legdicsőbb hódítójának, Valíd kalifának a (déd) unokaöccse, a koreisíták sasa, Abdar-Rahmán. A Roderik vesztét megjósoló profetikus látnokhoz hasonló jövendőmondó, Abdar-Rahmán nagybátyja, Maszlama, elhitette az igazhitűekkel, hogy az ifjú sas révén az Omajjád-család nemcsak szerepet fog játszani még az arab-iszlám történetében, hanem éppen hogy ő lesz az igazhitűek vezére. S valóban, a jóslat valóra vált. Egy év múlva, 756. Május 14-én, a quadalquiviri csatában a koreisíták sasa, Abdar-Rahmán a hozzá hű és vele együtt menekült berber, valamint szíriai és arab harcosaival szétverte az Abbászida Kalifátus andalúziái tartománya kormányzójának csapatait, s Córdoba (Kurtubá) emírévé – 756–788 – kiáltották ki. Az ad-Dáhil ("a belépő", "a meghódító") jelzővel illetett Abdar-Rahmán csak jó másfél évtizeddel később döntött úgy, hogy a pénteki kutbában nem említik többé a

bagdadi kalifa nevét, ami a szakítás mellett a tényleges függetlenséget is jelentette. Abdar-Rahmán ad-Dáhilnak – aki Omajja ükunokájának, Abdal Malik kalifának a dédunokája – azonban nemcsak az Indusztól az Ebróig terjedő hatalmas Abbászida Birodalommal kellett megküzdenie, hanem a Frank Birodalomnak az Abbászidákkal szövetséges nagy császárával, Nagy Károlyal (768–814) is. Miután 778-ban Nagy Károly csapatait Zaragozánál (Szarakuszta) tönkrevverte, egy alapjában véve békés időszak következett Andalúziája történetében: párját ritkító civilizációt teremtettek az egymás mellett békében élő muszlim, keresztény és zsidó andalúzok, s az arábiai, szíriai, berber és hispániai kultúra elemeiből a középkori Európa egyik legértékesebb civilizációja, a mór kultúra virágzott ki.

Maga az andalúziái Omajjád-dinasztiát megalapító Abdar-Rahmán 786-ban kezdte építeni a Córdobai nagymecsetet, a 180 x 130 méteres Mezquitát, egyik ükunokája, Mohamed pedig a granadai – (gharnálai) – Alhambrát. Azok a körülmények, amelyek közt megalapította birodalmát és dinasztiáját, több mint elégedettséggel töltötték el. Éppúgy megkövetelte alattvalóitól az engedelmességet, mint Allah az ő teremtményeitől, hiszen a sivárságból ő teremtett civilizációt. Dicsérték is a költők. És nemcsak a hadvezért, a politikust, hanem annak kardját, sőt harci ménjét is:

*Két élű véres kard olyan, mint a
patak,
két oldalán anemonarétek
virágzanak...*

*A rőt veres méntől a harc fellobog,
ahogy tüzet fáklyától a fáklya fog.
A színe gránátalmaként tündököl,
kecses füle mirtuszlevélként forog...*

Az ilyen vezér, a csattogó lobogók alatt, csak győzelemre vezethette seregét:

Lobogók előtt be csodás a büszke

*lovas sereg,
sólymok gyanánt köröznek ellenid
felett!
A holtak kavics meg kő gyanánt
szerte fekszenek,
s belükből, csontjaikból keselyhad
lakmározik,
a véres falástól úgy vöröslenek ők,
akár
öreg nők, kik hennázni szokták gyér
fürtjeik.*

Tettei is csak történelmieket lehetnek az ilyen arabnak: "Attól a perctől kezdve, hogy Andalúziát meghódították, a főváros, Córdoba lett a fényesek közt a legfénylőbb, a kiemelkedők közt a legkiemelkedőbb, a távoliak legtávolabbika, a lobogó székhelye, a városok anyja: otthona a jó és istenes dolgoknak, a bölcsesség őshazája, s annak a kezdete és vége; a föld szíve, a tudomány forrása, az iszlám vándorbástya, az imám trónusa; fészke a helyes gondolkodásnak, a gondolatok gyümölcsének kertje, a tehetség gyöngyeinek tengere. Látóhatáráról emelkednek fel a föld csillagai és a kor jelzőoszlopa: onnét sereglenek elő a költészet és a próza lovagjai; műveik pedig kristálytisza alkotások és mesteri gyűjtemények. Oka pedig mindezeknek és az ott élő népek kiválóságának az, hogy eme égbolt alatt csak azoknak van helyük, akik a tudást keresik... az ország lakóinak zöme nemes arab, akik hódítókként jöttek keletről szíriai és iraki seregek élén, hogy itt telepedjenek meg, s leszármazottaik, bármely részén éljenek is az országnak, ugyanazon faj képviselői..."

Azt a kétszáz évet, amely a dinasztiaalapító emír, s az emírséget 929-ben a kalifátus rangjára emelő III. Abdar-Rahmán uralkodása közt eltelt, az Andalúziai Emirátus, majd Kalifátus csúcspontjának tarthatjuk: virágzott a kultúra s jólét uralkodott annak ellenére, hogy a muzulmánok és a keresztények, az arabok és a spanyolok, az arabok és a berberok, a szunniták és a síiták közti ellentétek léteztek, s gyakran felszínre is törtek.

A dédunoka, III. Abdar-Rahmán (822–852) uralkodása egyenes folytatása volt az elődökének. Belőle azonban hiányzott az az alázatos hit, amelyet nagyapja pecsétjén is feltüntetett: "Abd ar-Rahmán megnyugszik Isten rendelésében". Uralkodása idején erős abbászida hatások jelentkeznek a córdobai udvarban – igaz, ezek a nagy kalifa, Harun ar-Rasíd kialakította hagyományok voltak. II. Abdar-Rahmannak egy nagy gonddal kellett szembenéznie: a 837-ben kitört toledói (tulajtulai) felkeléssel. Ez bár következményében nem érte el a két évtizeddel korábbi córdobai felkelést, amikor hatvanezer, úgynevezett új muszlimnak kellett elhagynia Andalúziát, de ez veszélyesebb volt, mert a vallási fanatikusok – az uralkodó osztálynak az a rétege, amely keleten az abbászida "forradalom" támogatója volt – felkelésre sarkallták az addig ezeken kívül maradt keresztényeket és zsidókat. II. Abdar-Rahmánt a trónon jó hatvan évvel később az ükunoka, III. Abdar-Rahmán követte, aki nemcsak az egyik legnagyobb és legkiválóbb omajjád kalifa, hanem a világtörténelem egyik legnagyobb uralkodója volt. Teljes neve: Abdar-Rahmán ibn Mohamed ibn Abd Alláh ibn Mohamed ibn Abdar-Rahmán ibn al-Hakam ibn Hisám ibn Abdar-Rahmán ibn Muávija ibn Hisám ibn Abdal Malik ibn Merván ibn al-Hakam ibn Abi'l-Ász ibn Omajja, vagyis a dinasztiaalapító Omajjának tizennegyedik leszármazottja, III. Abdar-Rahmán kilenc kalifaelőddel és kilenc – nála kevésbé szerencsés – kalifautóddal.

III. Abdar-Rahmán (912–961) az andalúziai Omajjádok közül az első kalifa volt (929). Ezzel jogilag is elszakadt nemcsak a bagdadi Abbászida Kalifátustól, ahol ekkor már a kalifák a testőrség játékszerei voltak – sőt azt is el kellett viselniük, hogy a Buvajhidák síita uralmat vezettek be Bagdadban –, hanem a tuniszi székhelyű Fátimida Kalifátustól is. Így a bagdadi szunnita abbászida al-Muktadír (908–932), a córdobai szunnita omajjád III. Abdar-Rahmán és a tuniszi síita fátimida Obajdalláh al-Mahdi (909–934) vezetésével egyszerre három kalifátus létezett az arab-izlám térségben. De az érintkezés soha nem szakadt meg Andalúziája és az izlám világ más részei között sem. III. Abdar-Rahmán huszonhárom éves korában lépett az andalúziai emírek trónjára. Az an-Nászír ("a diadalmas") melléknévvel illetett fiatal emír mindenekelőtt pacifikálni

akarta országát: megtisztította az ellenségektől, a lázadóktól. Országán belül ismét teljes lett az egység. De a muszlim nyugat kettészakadt: két nagy katonai birodalom jött létre; a Córdobai Emirátus és a tuniszi Fátimida Kalifátus. III. Abdar-Rahmán óriási építkezéseket folytatott. Legkedvesebb felesége számára a fővárostól nyolc kilométerre felépíttette a Medinát az-Záhra – Záhra városa – üdülőközpontot, melynek alapterülete 1500 x 750 méter volt. Miután a falakat drága márvánnyal boríttatta, s a kupolákat ezüsttel és arannyal fedette be, al-Balúli kádi súlyos szemrehányást tett az uralkodónak a pazarlásért. Azonban a költő a vezért másként látta: "Miként ha a hold megújul, olyan volt trónra lépése, s isten áldásával nőttön-nőtt, akár a telihold. Fényes győzelmeket aratott. Az iszlám hatalma teljében volt, az emberi faj boldog és az idő szerencse. Az egykori aranykor látszott visszatérni." Hogy ezért mit kellett Abdar-Rahmánnak tennie? Azt maga mondja el. Amikor visszatekintett ötvenéves uralkodói pályájára, azt állította, tizennégy gondtalan napja volt mindössze; s valóban: Córdoba hegemoniáját csak belső és külső háborúk sorozatával lehetett fenntartani. Az erőszak jellemezte ezeket az időket: tömegesen mészárolták le az embereket, az utakat keresztre feszített tetemek szegélyezték, a városfalakról lándzsára tűzött fejek meredeztek... De mégsem hallgattak a múzsák. Abdar-Rahmán kortársa, Abu Ali al-Káli, az arab nyelv egyik legnagyobb mestere a córdobai nagymecsetben tanította a régi arabok közmondásait. Diktálások című könyve ma is népszerű tankönyv. Egy másik, ugyancsak nyelvész kortárs, Ibn al-Kútija az arab igék ragozásáról írt könyvet. Abd ar-Rabbihí huszonöt kötetes műben kora fontos ismereteit gyűjtötte egybe. A szeretett asszonynak emelt városban, Medinát az-Záhrában született egy igaz lángelme: Abul-Kászim, akinek főműve, az at-Tászríf (A módszer) sokáig meghatározó jelentőségű volt az orvostudomány, mindenekeelőtt a sebészet szempontjából. Itt írja ma is megszívlelendő figyelmeztetését: "Isten lát téged és tudja, hogy azért operálsz, mert szükséges, vagy csak a pénz miatt."

A nagy kalifa nemcsak az egyik legjobb vívó és legnagyobb harcos volt, hanem szellemes ember is. Amikor az európai keresztény követek eléje járultak, Córdobától az az-Záhra palotáig

katonái felemelt kardokból alkotott sorfal-alagútja közt és alatt mentek, s a követek közül mindenki meg volt győződve, hogy hatalmas pompával fogadja a kalifa őket. E helyett az uralkodó kopott ruhában ült a földön és a Koránt olvasta. Egy másik alkalommal megparancsolta két miniszterének, hogy mint a költők – versben és szellemesen – gúnyolják ki egymást. Amikor azok szabódtak, még azt is megmondta, mi legyen a téma. Így szólt egyik miniszteréhez:

*Vén Rubb Abúl-Kászímnak állán
szakáll:
oly hosszú, vége egy mérföldre áll.*

Majd a másikhoz fordult:

Parancsolom, egészítsd ki a verset.

*Széltében két mérföld, ha szétterítik,
látványa bármely józan észt
szétzilál.
Ha megszeretné egyszer mosni e
szórt,
elég vizet Nílus folyónk sem
kínál.*

Mire a másik:

*Allah hívője csúfolódik velem,
hosszú szakállamról ily verset
csinált.
Száját ki merte nyitni mindünk előtt
e gallyon és fűvön nevelt
vadszamár!
Ó, csak ne restellném imámunk
előtt...*

s a kalifa rávágta:

*ösztökém a farába szúrt volna
már.*

Nem lett harag a miniszterek közt, sőt a kalifa mindegyiket megjutalmazta.

Tehette, hiszen évi bevétele hatmillió arany körül volt, amelynek mindössze harmadát használta fel kormányzati célokra, harmadát építkezésekre, a többit tartalékolta. Córdobában ekkor száztizenháromezer ház volt és egymillió lakos. A córdobai mecsetiskola még a bagdadi Nizámiját és a kairói Al-Azhárt is háttérbe szorította. Könyvtára négyszázezer kötetből állt, csak katalógusa huszonnégy könyvet tett ki. (Fél évezreddel később hazánk első könyvtárában, a pécsi Hampo püspök alapította nyilvános könyvtárban háromszáz kötet volt.) A szegényebb családok gyermekeit a mecsetiskolákban ingyen tanították. Córdoba muszlim egyeteme egyike volt az akkori világ leghíresebb felsőfokú intézményeinek. Andalúzia városaiban kövezett és kivilágított utcák voltak!

Az arab krónikások egyike, Abu Juszufija és a zsidó Haszdáj ibn Sarput III. Abdar-Rahmán kalifa udvari orvosa és minisztere volt. Utóbbi a kalifa nehéz diplomáciai problémák megoldásával bízta meg Bizánc, Ottó német császár, Észak-Spanyolország keresztény királyai irányában, s aki eközben hallott egy független zsidó királyság létéről Kazáriában. A zsidó királyhoz, József kagánhoz írt levelében leírja azokat a boldogító körülményeket, amelyek között a zsidók élnek a nagy kalifa uralma alatt, amelyhez "hasonlót soha nem ismertek... És így a gazdátlan bárány gondozásába került, üldözőjének karjait megbénították és az igát levették róla. Az országot, amelyben élünk, héberül Szeфарádnak hívják, de az itt lakó izmaeliták al-Andalúznak nevezik." Bár Haszdáj gazdag családból származott, ő maga mint udvari orvos és külügyminiszter rendkívül magas pozíciót töltött be, mégis így fejezi be a József kagánhoz írt levelét: "Ellenállhatatlan vágyat érzek, hogy ismerjem az igazságot: van-e egy valóságos hely ezen a földön, ahol a meggyötört Izrael

kormányozhatja önmagát, ahol senkinek sem alattvalója. Ha megtudnám, hogy valóban ez az eset, nem haboznék, hogy lemondjak minden tisztségemről... elhagynám családomat; hogy ... utazzak arra a helyre, ahol az én uram, a zsidó király uralkodik... Szétszórtságunkban meggyalázva és megalázva csendben kell végighallgatnunk azokat, akik azt mondják: Minden nemzetnek megvan a maga országa, csak egyedül ti nem bírtok ezen a földön egy országnak még az árnyékával sem."

Ahogy I. Haszdáj (Kövér) Sancho leoni királyt kigyógyította elhízottságából, azt még Ibn Khaldun is méltónak tartotta megörökíteni, de orvosi tevékenysége mellett Ibn Khaldun leírta Haszdáj diplomáciai tetteit is.

III. Abdar-Rahmán, a nagy kalifa 961-ben halt meg, hetvenkét éves korában. Fia, majd unokája követte a kalifai székben. Az unoka azonban már nem a palotában, hanem a börtönben töltötte élete nagy részét. A következő, még több mint féltucat utód azonban már összesen feleannyit sem uralkodott, mint III. Abdar-Rahmán, és 1031-ben az Andalúziai Omajjád Kalifátus széttöredezett. Elkövetkezett a részfejedelemségek kora, s volt olyan idő, amikor számuk elérte a húszat. Még csaknem fél évezredig élt a koreisiták sasa, az I. Abdar-Rahmán által Európába áthozott muszlim hatalom Andalúziájában.

A három Abdar-Rahmán összesen száztizenegy évet uralkodott, többet, mint az egész damaszkuszi Omajjád-ág, és több mint felét annak az időnek, amennyit a córdobai Omajjád-család ténylegesen a trónon töltött.

KISLEXIKON

Abbászidák: a leghosszabban uralkodó kalifák dinasztiája; nevüket a Próféta nagybátyjától, Abbásztól származtatják. A család az arab Koreis törzs egyik előkelő nemzetsége

abd: szolga, rabszolga, hívő. Tulajdonnevek alkotásában gyakori

abu: apa; tulajdonnevek alkotásában gyakori; legtöbbször a legidősebb fiú nevével együtt található

ahl al-kalám: a "toll emberei"

al-Aksza: "a legtávolabbi"; mecset Jeruzsálemben

al-: határozott névelő

Alidák: Ali kalifa leszármazottai

álim: iszlám jogtudós

Allah: al-iláh = "az isten"

ámil: vezér, vezető

amír: emír; vezető, parancsnok

Amír al-Múminín: a "Hívők Parancsnoka"; a kalifa címe

amszár: katonai táborok (miszr-tábor; Egyiptom arab neve)

Andalúszíja: az óceán vége

anszár: "segítő" – Medina lakossága, akik a Próféta mellé álltak

áribáh: igazi arabok

asz-szabija: a társadalmi összetartozás tudatát Ibn Khaldun így jelölte: gyakran a muszlim közösség tagjai között az ellentétek nagyobbak voltak, mint a köztük és más vallásúak közöttiek

azrakiták: Ibn al-Azrak követői, a "hitetlenné" vált muszlimok elleni kíméletlen harc hívei

banu: fiak; családnevekben fordul elő

beduin: törzsi szervezetben élő, arab eredetű nomádok, leghíresebb törzsük a Koreis

berber: hamita eredetű észak-afrikai nép, sok nyelvjárással; számuk ma kb. tizenhat millió
Burák: Mohamed emberfejű lovának neve

ad-Dáhil: a "belépő"

Dár al-Hikmá: a bölcsesség háza

Dhú`l-Fakar: Ali kardjának neve

dínár: iszlám aranypénz

dirhem: az iszlám világban használt ezüstpénz

díván: lista; állami hivatal; összegyűjtött versek

dzimmi: az iszlám világban fej- és földadó fizetése ellenében oltalmat élvező kisebbségek

dzsinn: angyal és ördög közötti, természetfeletti lény

dzsizja: fejadó, a megtúrt, "védett" vallások hívei fizették

fakih: hittudós; a fikh a muszlim tudományok fő ága

Fátimidák: a magukat Fátimától eredeztető tuniszi és egyiptomi uralkodócsalád (909–1171)

fitna: a muszlim közösség "szétszakadása", polgárháború

hadisz: "hagyomány"; Mohamednek és társainak tulajdonított mondások

harádzs: földadó (a nem muszlim birtokosoké; a muszlim birtokosok tizede a mulk)

háridzsiták: "elvonulók"; az Alival szakítók a sziffíni csata után

hidzsra: kivonulás, áttelepülés; a muszlim időszámítás kezdete (622. július 16.: Mohamed és követői Mekkából Medinába mentek)

al-hulafa ar-Rásídún: "igaz úton járó kalifák"

ibn: fiú; vezetéknévként használatos

idzsma: jogi vagy hittétel, amiben a tudósok megegyeznek; az iszlám alkalmazkodóképességét bizonyítja

imám: a közösség vezetője az istentisztelet során

Imám: a muszlim közösség vezetője; a fátimida kalifák címe

al-Irák: az "alföld"

iszmailiták: síita szekta; Alit és hat utódát Imámként tisztelik

Kába: szentély Mekkában; falában a (fekete lepel borította) "fekete kő"-vel

kabáil: "törzs", az északi arabok legnagyobb vérrokonsági szervezeti formája

kádi: bíró, aki az iszlám vallástörvény szerint ítélkezik

kádi al-kudáh: főbíró

kajraván: karaván; a hadsereg táborhelye

kalifa: megbízott, utód (a Próféta utóda), helyettes

al-khajzurán: bambusznád

kibla: a Kába iránya: ima közben a muszlimok erre fordulnak

Korán: recitálás; isten könyve

Koreis: ősi mekkai (Makorábá) arab törzs, belőle származik Mohamed és a kalifák többsége

kubba: kupola

Kubbát asz-Szahra: a Szikla Dóm Jeruzsálemben

kuthba: pénteki szentbeszéd

madrasza: (medresze) iskola, kollégium

Maghreb: nyugat

mahdi: a "helyesen vezérelt"

malikita: vallásjogi iskola, egyike a négy ortodox szunnita jogi iskolának, rítusnak

malvíja: spirál, a szamarrai nagymecset minaretjének neve

al-Manszúr: "győztessé tett"

Masrek: kelet

mauzóleum: "kubla", "türbe"; monumentális sír, a legrégebb 860-ból a Kubbát asz-Szulajbija

mecset: maszdzsíd – "a leborulás helye"

mihráb: az imádkozás irányát (Mekka) jelölő fülke a mecsetben

minbár: szószék a mecsetben, ahonnan a pénteki szentbeszédet elmondják

mozarabok: arabként viselkedő, arabul beszélő keresztények: musztáribún

muluk at-taváif: "részfejedelemségek" a Córdobai Kalifátus bukása után

muszlim: "aki átadja magát"; az iszlám híve

musztáribáh: arabizált arabok

an-Nászír: a "diadalmas"

Omajjádok: damaszkuszi kalifák (661–750); a Koreis törzs egyik nemzetsége

ar-Rasíd: az "őszinte"

ribát: "szálláshely"; a hitetlenek ellen szolgáló erőd

sahíd: mártír

saría: muszlim vallásjog, az iszlám törvénye

sejk: öreg tanácsadó, a tudósnak kijáró cím

siát Ali: "Ali pártja"; szerintük a kalifának (az Imám) a Próféta vér szerinti leszármazottjának kell lennie

síita: Mohamed törvényes utódát Aliban látja; a "család" pártja

suúb: "nép"; a délarab társadalmi szervezet egyik alapformája

suúbija: nemzeti érzés, amely különbséget tett a származás és a vallási hovatartozás között

asz-Szaffáh: a "vérontó"

szájíd: Ali és Fátima utódainak címe

szláv: rabszolga (fehér)

szunna: a Próféta és társai szokásai, "szokásrendszere"

szunnita: ortodox irányzat, tanait a Koránra és a hadíszra – elismerten magától Mohamedtől származó hagyományra –, továbbá a négy ortodox jogi iskolára alapozza

szúra: a Korán 42. "fejezete"; kalifaválasztó "tanácskozás": Omar hívta életre

szurát an-Núr: Ali választottságát bizonyító fejezet (a "szunnita Koránból" hiányzik)

uléma: iszlám jogtudósok

umma: iszlám közösség

utmánija: Othmán (Oszmán) kalifa halálát megbosszulandónak tartó párt

vakf: közcélokot szolgáló földtulajdon és más ingatlan

vezír: főminiszter (az Abbászidák idején)

zakát: a muszlimok számára kötelező alamizsnaadás (a vagyon 2,5 százaléka)

zaiditák: a sia mérsékelt elágazása; Zaidot tekinti Imámnak; Jemenben 901 és 1962 közt voltak hatalmon

A könyv nyomtatott és elektronikus változatának kiadója
a Kossuth Kiadó.

Felelős kiadó: Kocsis András Sándor,
a Kossuth Kiadó zRt. elnök-vezérigazgatója

A kiadó az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók
és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja

Az e-könyv létrehozásában közreműködött:

Pekó Zsolt, Rideg Orsolya
Projektvezető: Földes László

ISBN 978-963-09-6473-9

Minden jog fenntartva.

© Kossuth Kiadó 2010

© Benke József

www.multimediplaza.com
info@multimediplaza.com

Tartalomjegyzék

[BEVEZETŐ](#)

[OMAR 634-644](#)

[ALI 656-661](#)

[MUÁVIJA 661-680](#)

[ABDAL MALIK 685-705](#)

[AL-MANSZÍR 754-775](#)

[HARUN AR-RASÍD 786-809](#)

[A HÁROM ABDAR-RAHMÁN](#)

[KISLEXIKON](#)

Table of Contents

[BEVEZETŐ](#)

[OMAR 634-644](#)

[ALI 656-661](#)

[MUÁVIJA 661-680](#)

[ABDAL MALIK 685-705](#)

[AL-MANSZÍR 754-775](#)

[HARUN AR-RASÍD 786-809](#)

[A HÁROM ABDAR-RAHMÁN](#)

[KISLEXIKON](#)

Table of Contents

[BEVEZETŐ](#)

[OMAR 634-644](#)

[ALI 656-661](#)

[MUÁVIJA 661-680](#)

[ABDAL MALIK 685-705](#)

[AL-MANSZÍR 754-775](#)

[HARUN AR-RASÍD 786-809](#)

[A HÁROM ABDAR-RAHMÁN](#)

[KISLEXIKON](#)